

BIZTONSÁGI KIHÍVÁSOK A 21. SZÁZADBAN

Szerkesztette:
Finszter Géza
Sabjanics István

diológ Campus

Szenes Zoltán

Katonai biztonság napjainkban. Új fenyegetések, új háborúk, új elméletek

Szenes Zoltán CSc, egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Absztrakt

A tanulmány az átfogó biztonság egyik szektorát, a katonai biztonság elméleti és gyakorlati kérdéseit vizsgálja az új fenyegetések, háborúk és elméletek tükrében. Egy ország védelmét jelentősen befolyásolja, hogy milyen védelmi stratégiát választ szuverenitásának és értékeinek megvédésére, hogyan készíti fel a fegyveres erőket és az országot a veszélyek kezelésére. A napjainkban zajló modern, posztmodern és premodern háborúk és konfliktusok eltérnek a kilencvenes évektől, 2001-ben és 2014-ben paradigmaticus változások következtek be, amelyek negyedik generációs hadviselési formákban és hibrid háborúban jelennek meg. Az új háborúk megértésére és magyarázatára új elméletek születtek, amelyek a fegyveres erőszak szinte valamennyi dimenzióját megragadják. Az írás mellett érvel, hogy a megváltozott biztonsági környezetben a katonai biztonság szerepe és jelentősége megnőtt, a hibrid háborúk komplex vizsgálatához multidiszciplináris kutatásokra van szükség.

Kulcsszavak: katonai biztonság, háborús teóriák, hibrid háború, aszimmetrikus hadviselés, negyedik generációs hadviselés, katonai technológia

Military Security Today. New Threats, New Wars, New Theories

Abstract

The study examines theoretical and practical issues of military security from the perspective of new threats, new wars and new theories. The defence of a country is affected by the type of defence strategy it chooses to protect its sovereignty and values, to prepare the armed forces and to manage the military and security risks. Today modern, post-modern and pre-modern wars and conflicts are different from the ones of the 1990s; paradigmatic changes occurred in 2001 and 2014, reflected in fourth-generation warfare and hybrid wars. New theories have been created and developed to understand and explain almost all the dimensions of armed

violence. The study argues that the changing security environment, the new role of military forces and the complexity of hybrid wars require multidisciplinary research.

Keywords: military security, war theory, hybrid war, asymmetric warfare, fourth generation warfare, military technology

Bevezetés

Az Egyesült Államok elleni terrorista támadás után az amerikai hírszerző közösség (NIC 2020 projekt) négy forgatókönyvet rajzolt fel a világ fejlődésére 2020-ig: a davosi világ, a Pax Americana, az új kalifátus és a félelem időszaka (NIC, 2004). Az első forgatókönyv a gazdasági fejlődésre, a második jövőkép az USA dominanciájának megőrzésére, a harmadik szcenárió a radikális vallási politikai mozgalmak globális rendszert befolyásoló szerepére koncentrált, a negyedik előrejelzés pedig az erőszak proliferációja miatt egy új orwelli világ eljövételét vizionálta. Valamennyi forgatókönyvet áthatotta a *biztonság jövőbeni fontossága*, bár a politikai, gazdasági, társadalmi, környezeti és *katonai biztonság kérdései* változó súllyal jelentek meg az egyes szcenáriókban. Az amerikai futuristák hangsúlyozták, hogy a jövőbeni világot meghatározó tendenciák nem tisztán, hanem keveredve fognak megjelenni, számos bizonytalanságot, kiszámíthatatlanságot és meglepetést fognak tartogatni.

Az elmúlt tíz év bizonyította ezt az előrejelzést, s talán még a szerzők sem gondolták, hogy mennyire beigazolódnak azok a jövőképek, amelyeket a kutatók 2004-ben felvázoltak. A 2008-as globális pénzügyi-gazdasági válság szétrombolta a világ egyenes gazdasági fejlődésének „davosi” ideáit. Az Egyesült Államok belefáradt a globális terrorizmus elleni világméretű háborúba, egyre inkább „takarékos szuperhatalomként” (MANDELBAUM, 2011: 9–33.) akarja megőrizni gazdasági, katonai és technológiai fölényét. A politikai iszlám szerepe a világban megerősödött, a dzsihádisták terrorizmus (az Iszlám Állam és más terror-szervezetek) elterjedése azonban már nemcsak a fejlett Nyugatot, különösen Európát, hanem az iszlám világ békéjét és fejlődését is veszélyezteti. A fegyveres konfliktusok és háborúk, a terrorizmus, a bizonytalanság világa egyre inkább a *Közép-Ázsia–Közel-Kelet–Afrika földrajzi tengely* mentén húzódik. A világrenddel és a nemzetközi rendszer működésével kapcsolatos értékelések egyre pesszimistábbak lettek: a „nagy megoldások” időszakát felváltotta a „rendetlenség” korszaka, amelyet a „példátlan méretű válságok” periódusa követett. A mai nemzetközi szakirodalom „versengő”, „széteső” és „kaotikus” világról beszél.

Bár a nemzetközi rend megítélése mindig vitatható, hiszen vannak optimista és pesszimista értékelések, sőt összeesküvés-elméletek is, de az kétségtelen, hogy az elmúlt évek történései a *négy forgatókönyv kombinációját* testesítik meg. Ma a világ eseményei, a nemzetközi rend állapota gyorsan és váratlanul változik, a helyzetek egymásba fonódnak, elkülönülnek, összekapcsolódnak, új minőségben jelennek meg. Messze nem érvényesülnek már a kilencvenes évek trendjei, a haderők visszavágása, a katonai költségvetések csökkentése, a „*peace dividend*” gazdasági és társadalmi fejlődésre gyakorolt jótékony hatásai. Az Egyesült Államok a 2001. szeptember 11-e után indított intervenció háborúkat követően megváltoztatta a stratégiáját: az Irakból, majd Afganisztánból történő kivonulás után a lehető legkisebb szárazföldi erővel („*no boots on the ground*”), légi hadviseléssel próbálja a válságokat megoldani. Azonban sem a pilóta nélküli repülőgépekkel végzett „célzott” csapások, sem pedig az Iszlám Állam elleni globális koalíció légi hadműveletei nem tudják térdre

kényszeríteni a terroristákat. *A politikai megoldások hiányában a korlátozott hadviselés nem vezetett eredményekre:* Afganisztánt a nemzetközi közösség tartja „lélegeztető gépen”, Irak most tér magához az ISIS-támadás után, a dezintegrációs folyamatok felerősödtek. Paradox helyzet alakult ki: a terrorizmus elleni háború következményeként megerősödött a terrorizmus, a részben megsemmisített és dezorganizált al-Káidából még veszélyesebb terrorista szervezetek nőttek ki (amit egyébként a NIC-jelentés szintén megjósolt), új, tartós formák alakultak ki az aszimmetrikus hadviselésben. Nem tudott megbirkózni a nemzetközi közösség az arab tavasz eseményeivel sem, aminek következtében a MENA-térségben újabb válságócók keletkeztek: Szíriában proxy háború zajlik, Líbia káoszba süllyedt, Jemenben súlyos harcok folynak. Bár az ázsiai, csendes-óceáni térségben nincsenek jelentős katonai konfliktusok, de Észak-Korea „kardcsörtetése”, a szigetviták, a hatalmi verseny miatt emelkednek a katonai kiadások, modernizálódnak a haderők, új feszültségek keletkeznek. Az aszimmetrikus hadviselés a *háború sokszínű képét* mutatja, amelynek során a modern harceljárások beleütköznek a hagyományosba, a korszerű fegyverek proliferálódnak, a konfliktusban részt vevő nem állami szereplők száma növekszik, a biztonsági környezet regionálisan és lokálisan fragmentálódik, a külföldi (európai) harcosoknak az Iszlám Állam hadseregében való megjelenése megváltoztatja a háború civilizációs és kulturális képét.

A vesztfáliai államrendszert egyre nagyobb kihívások érik az államszint alatti (*sub-state*) és az államokon átnyúló (*trans-state*) ellenséges erők által. A modern, high-tech nyugati haderők jól szervezett terrorista hadseregekkel, etnikai félkatonai erőkkel, szeparatista csoportokkal, a szervezett bűnözés globalizálódó hálózataival, a gyenge, működésképtelen (*failed states*) és a „latorállamok” (*rogue states*) ellenséges környezetével találták szembe magukat. Oroszország Ukrajna ellen elkövetett 2014. évi agressziójával *ismét visszatért a háború Európába*: „az egységes, szabad és békés Európa” víziója egyre távolabbra kerül, komoly biztonsági kihívásokkal, kockázatokkal és fenyegetésekkel kell megküzdeni. A Krim félsziget visszacsatolásával, a „közel-külföldön” működő szakadár erők orosz támogatásával, orosz és török katonai erők közvetlen szíriai beavatkozásával visszatért a régi történelmi gondolkodás, a *geopolitika* a biztonságpolitikába, a kooperáció helyébe a konfrontáció és a zsákmányszerzés lépett, régi-új törésvonalak és klasszikus befolyási övezetek alakulnak ki, a hatalmi politizálásban ismét előtérbe került a katonai erő alkalmazása. A multipoláris világ fegyveres konfliktusai nem maradtak a rivalizáló államok közötti hagyományos hadviselés tradicionális keretei között, a háborúk, konfliktusok, hadviselési formák is sokszínűvé, sokarcúvá és hibrid jellegűvé váltak, s ez összetett feladatok megoldását várja el a haderőktől.

Ugyanakkor a nemzetközi biztonsági rendszer (talán a gazdasági válság következményeivel küzdő G20-ak tevékenységét leszámítva) az elmúlt években nem jól teljesített, egyre gyengült a közös válságok és problémák megoldásának kollektív képessége, amelynek tragikus példája a Szíriában hat éve folyó háború. Bár az ENSZ békefenntartó tevékenysége folyamatosan javul, a gyorsan kirobbanó, nehéz válságokban az ENSZ Biztonsági Tanács – a nagyhatalmak érdekkülönbségei miatt – nem tud dönteni, „béna kacsaként” viselkedik. Az európai biztonság kérdései túl sok nemzetközi szereplőhöz (Európai Unió, NATO, EBESZ, Európa Tanács) tartoznak, a feladat- és hatáskörök megsztottak, az együttműködés nem mindig hatékony, gyorsan kirobbanó válságoknál (ukrán válság, tömeges migráció) hiányzik a gyors döntéshozói képesség és akarat. A többi kontinensen működő biztonsági architektúra (Afrikai Unió, Öböl Menti Együttműködési Tanács, Riói Szerződés, Sanghaji Együttműködési Szervezet, ASEAN) sem erős, mert

a feltörekvő nagyhatalmak (az ún. BRICS-országok vagy a GCC tőkeerős arab államai) jóval kevesebbet „fektetnek be” a globális biztonsági kormányzásba, mint kellene. A nemzetközi biztonság javításához a sok globális, regionális és helyi erő együttműködésére van szükség, mert enélkül nehéz lesz a negatív tendenciákat megállítani. A külpolitika kiszámíthatatlansága helyett a nemzetközi rendszer újjáépítésére van szükség, amelyhez ki kell alakítani a rend koncepcióját, először a különböző térségekben, majd a térségeket szabályok alapján, nemzetközi együttműködéssel, nem pedig erőszakkal kell összekapcsolni (KISSINGER, 2014: 379–382.).

A világban zajló háborúkat, katonai konfliktusokat, fegyveres erőszakot nehéz megmagyarázni, mert az „új” háborúk gyakran *hevesebbek, dinamikusabbak és sokréteűbbek*, mint a huszadik században. A világban számos diszciplína képviselői keresik a választ az új kérdésekre. Mit jelent a katonai biztonság, és milyen a háború képe a 21. században? Képes-e a katonai erő a múltban megszokott, hagyományos szerepet játszani ebben a versengő és konfliktusos globális világban? Megmarad-e a nyugati katonai fölény egy olyan korszakban, amelyben a demokratikus civilizáció rendkívüli módon sérülékeny a váratlan, újszerű és aszimmetrikus veszélyekkel (terrorista támadások, migráció, kalózkodás stb.) szemben? Milyen szerepet játszik a katonai erő a hibrid fenyegetések elleni harcban?

Jelen tanulmány e kérdésekre próbál válaszokat találni, amikor a bonyolult folyamatokat, jelenségeket és eseményeket elsősorban a katonai biztonság szempontjából vizsgálja. A biztonságelméleti megközelítés azon a meggyőződésen alapul, hogy a tendenciák sokoldalú elemzéssel felrajzolhatók, és segítenek a jövő kihívásainak megítélésében.

A tanulmányban négy témakört dolgozunk fel. *Először* tisztázzuk a katonai biztonság elméleti kérdéseit, a katonai biztonság szerepét a komplex biztonságban, a külső és belső biztonság új tendenciáit. *Utána* elemezzük a kétezres évektől erősen fragmentálódott nemzetközi katonai biztonsági helyzetet azzal a céllal, hogy megállapítsuk a háborúk megvívására, valamint a haderők fejlesztésére hatást gyakorló legfontosabb jellemzőket. *Harmadszor* áttekintjük a hidegháború utáni háborús elméleteket, a katonai gondolkodás fejlődésének irányát. *Végül* számba vesszük a hadviselési módokban beállt változások „leltárát”, amelyekkel a biztonsági tanulmányok és a hadtudomány szempontjából számolni kell az elkövetkezendő évtizedekben.

A katonai biztonság elméleti megközelítése

A katonai biztonság „a kormányok azon képessége, amely lehetővé teszi az állam fennmaradását külső és belső katonai fenyegetettséggel szemben” (BUZAN et al., 1998: 50.). Objektív értelemben a megszerzett értékek elleni fenyegetést méri, szubjektív értelemben a félelem hiányát, abból a hitből fakadóan, hogy ezek az értékek nem lesznek megtámadva. Az államok intézkedéseket tesznek annak érdekében, hogy el tudják hárítani a katonai és nem katonai külső és belső veszélyeket. Egy ország akkor érzi magát biztonságban, ha nincs közvetlen veszélyben, senki és semmi nem fenyegeti létét, működését és értékeit, vagy ha a szükség úgy kívánja, képes megvédeni magát és kivívni a győzelmet. Mivel az államok egy anarchikus nemzetközi

rendszerben működnek (nincs világkormány), arra vannak „ítéltetve”, hogy saját maguk gondoskodjanak a katonai biztonságról. *Ezért a katonai biztonság lényegét mindig a más államok által jelentett valóságos vagy potenciális katonai fenyegetettség megállapítása és kezelése jelentette, oly módon, hogy megszerezzék a megelőzéshez vagy elhárításhoz szükséges hatékony képességeket.*

A katonai biztonság számos tényezőtől függ:

1. a katonai biztonság napirendje (a külső és belső biztonság viszonyának meghatározása);
2. a vonatkoztatási tárgy, amelynek biztonságát vizsgáljuk (állam, nemzetközi szervezet, társadalmi csoport);
3. a biztonságiasítási szereplők (hadsereg, rendőrség, titkosszolgálatok, félkatonai szervezetek stb.);
4. funkcionális szereplők (a védelmi rendszer szereplői);
5. a fenyegetés és a sebezhetőség (gyengeség) logikája;
6. a regionalizálódó biztonsági dinamika.

E tényezők alapján dolgozza ki az állam a védelmi stratégiáját, alakítja a katonai szakpolitikáját, végzi a fegyveres erők fejlesztését.

A katonai biztonság fenntartásának végső eszköze a háború. A háború mindig a nemzetközi kapcsolatok meghatározó fontosságú témája volt, központi helyet foglal el a biztonsági tanulmányokban is. A biztonságelmélet mindig a clausewitzi háborús felfogást vallotta, amely szerint a háború ugyanúgy egy racionális politikai eszköz, mint a diplomácia vagy a gazdasági szankciók: a politika folytatása más eszközökkel. „A háború tehát az erőszak alkalmazása, aminek az a célja, hogy az ellenfelet saját akaratumk teljesítésére kényszerítsük” (CLAUSEWITZ, 2013: 39). Természetesen *a háború túlságosan kockázatos opció* ahhoz, hogy az állam gyakran ehhez az eszközhöz nyúljon biztonságának megőrzéséért. Az elmúlt kétszáz évben zajlott háborúk 70%-ában azok az országok győztek, amelyek megindították a fegyveres küzdelmet. De ha a két évszázadot ötvenéves periódusokra osztjuk, akkor az erősebb fél győzelmisélyei folyamatosan csökkentek, egyre kockázatosabb lett a hadviselés, előtérbe kerültek az ellenség akaratának és harci szellemének megtörésére irányuló közvetett stratégiák. A 20. század első felében már csak 65%-ban, 1950–1998 között pedig csupán 45%-ban győzedelmeskedtek a háborút iniciáló országok (ARREQUÍN-TOFT, 2001: 5). Bár erre az évszázadra még nem készültek ilyen elemzések, az amerikaiak afganisztáni és iraki háborúinak függvényében nem nehéz megölölegezni a trend további folytatódását. A háborúk és a katonai konfliktusok száma tovább csökkent a 21. században, de 2014 után nem úgy tűnik, hogy a katonai biztonság elveszítette volna jelentőségét.

Az államok katonai biztonságukat ötféle módon tudják biztosítani:

1. egyoldalúan, saját katonai erővel;
2. többoldalúan, egy szövetségi rendszerhez való csatlakozással;
3. egy- vagy többoldalúan, tömegpusztító fegyverek birtoklásával;
4. egyoldalúan, semlegesség útján; valamint
5. egyoldalú, egyedi megoldásokkal, nemzetközi szerződések „megvásárlásával” (COLLINS, 2010: 169–184.).

Minden politikai-védelmi stratégia meghatározott helyzettől, feltételektől és választási lehetőségektől függ, előnyökkel és hátrányokkal jár. Bár az egyes katonai biztonsági megoldások elvileg elkülöníthetők, de a valóságban, egy-egy ország esetében, nem tiszta formában, hanem kombináltan, a többféle módszer egyidejű alkalmazásával jelennek meg.

Egyoldalúan, saját erővel csak a legerősebb katonai hatalmak tudják megoldani a védelmüket, bár ezen országok biztonság- és védelempolitikája sem nélkülözi a szövetségekötés lehetőségeit és kötelezettségeit (1. táblázat). A szakirodalmi értékelések szerint még a világ tíz legjobb hadserege is különböző nagyságú erőt és minőséget képvisel. Az Egyesült Államoké a világ legerősebb hadserege, amely *a domináns képességű haderő minden jellemzőjével* (high-tech minőségű, részben robotizált; összhaderőnemi, hálózatos jellegű, önkéntes és professzionális, tudásalapú) rendelkezik, alkalmas a negyedik generációs hadviselésre. Oroszország, Kína és India *aszimmetrikus képességű*, jó minőségű, részben automatizált, haderőnem-specifikus, sorköteles haderő felett diszponál, amely harmadik és negyedik generációs fegyveres küzdelmet képes vívni. A listán lévő nyugati országok (Franciaország, Egyesült Királyság, Németország és Olaszország), valamint Japán *részben domináns fejlettségű*, korlátozott képességű haderővel bírnak, de részt tudnak venni harmadik és negyedik generációs összecsapásokban. Törökország *szimmetrikus képességű*, erős hadsereggel rendelkezik, amely hagyományos, második, részben harmadik generációs hadviselésre alkalmas, sorköteles fegyveres erő. Egy erős hatalom katonai erejének kiugró fejlesztése fenyegetést jelenthet a szomszédos országok számára, megbonthatja a regionális biztonságot, elindíthat egy fegyverkezési versenyspirált, ami *biztonsági dilemmához* vezethet (HERZ, 2003; JERVIS, 2011; GARTNER, 2007). Korszerű haditechnika fejlesztésére és gyártására azonban csak a gazdaságilag és technológiailag legfejlettebb országok képesek.

Egy ország militarizálásának azonban igen sokféle nemzetközi hatása lehet, amely nemcsak a fegyverkezésről, az „erőszakos békéről” szól, hanem egy hatalmi, tekintélyelvű vagy oligarchikus politizálást is jelent a nemzetközi küzdőtéren és a hazai politikában egyaránt. A fegyverkező országnak mindig meg kell küzdenie a nemzetközi rendszer többi szereplőjével, a nemzetközi szervezetekkel, a szövetségekkel és partnerekkel. *A katonai biztonság határainak megváltozását* el kell fogadtatni a hazai politikai erőkkal, civil intézményekkel és a társadalommal. Kormányzati szempontból az elképzelt fenyegetések érkezhetnek alulról (különbféle társadalmi csoportoktól), felülről (nagyhatalmi fenyegetések), de jöhetnek kívülről (tömeges migráció), illetve belülről is („áruló” politikai ellenzék, „idegenszívű” kisebbségek), amit mind el kell fogadtatni a közvéleménnyel. A katonai biztonságnak ugyanis védenie kell minden nemzeti gyenge pontot, amelyet az ellenség (ellenállók, terroristák, szakadárok, diverzánsok stb.) kihasználhat. Ez pedig megkívánja a belső jogrend, a nemzetbiztonság, az állami működés és a társadalom életének újr szabályozását, az új fenyegetések és az emberi jogok közötti egyensúly megtalálását. *A katonai erő azonban relatív megoldási eszköz minden olyan helyzetben, amikor az állam igyekszik alkalmazni.* George Bush amerikai elnök például tévedett, amikor azt gondolta, hogy elég megsemmisítő katonai vereséget mérni a tálib rendszerre, elmozdítani Szaddám Huszeint a hatalomból, és máris legyőzte a terrorizmust. Nem lehet tudni, hogyan alakult volna a világ sorsa, ha a katonai ellenlépések helyett politikai megoldást választott volna a fenyegetés kezelésére. Azt viszont biztosan tudjuk, hogy az amerikai katonai intervenciók következményeként a terrorizmus – nagyságrendjét és minőségét tekintve is – a korábbiaktól eltérő szakaszba lépett. Olyan nemzetközi biztonságot alakító erővé vált, hogy a „hosszú háborúban” már az Egyesült Államok is szövetségeihez fordult segítségért, mint ahogyan az Iszlám Állam elleni küzdelem napjainkban is globális koalíció (amely jelenleg az USA vezetésével 68 országból áll) létrehozását igényelte.

1. táblázat

A világ legerősebb katonai hatalmai

1. Egyesült Államok	6. Egyesült Királyság
2. Oroszország	7. Japán
3. Kína	8. Törökország
4. India	9. Németország
5. Franciaország	10. Olaszország

Forrás: GFP, 2017; MILITARY BALANCE, 2016

A katonai biztonság megszerzésének többoldalú és elterjedt módja valamilyen *katonai szövetséghez való csatlakozás*. A szövetségek rendkívül sokfélék, különböznek egymástól a megalakulás oka, célja, rendeltetése és helye szerint, a katonai vállalatokban, a részt vevő országok számában, földrajzi kiterjedtségében, a katonai erők integráltságának szintjében, a partnerségi politikákban és sok minden másban. Katonai szövetséget létrehozhatnak egy-egy alkalomra (háborúra, hadjáratra, katonai feladatra), illetve állandó *jelleggel*, hosszú távú stratégiával. Az államok akkor választják a szövetségi tagságot, ha úgy gondolják, hogy saját katonai képességeik korlátozottak, inadekvátak egy lehetséges fenyegetéshez képest. Hisznek abban, hogy a csatlakozással növelik a szövetség erejét, elrettentőképességét, amely egy katonai konfliktus esetén biztosítja az ország biztonságát. A szövetségi formáció különösen akkor fontos, amikor egy potenciális hegemon hatalom más államokat fenyeget a nemzetközi rendszerben. Nem véletlen, hogy napjainkban is az Oroszország nyugati határán fekvő országok kérnek fokozott katonai védelmet a NATO-tól. A szövetségalkotást a biztonságelméletek gyakran összekapcsolják az erőegyensúly elméletével, ugyanis az „automatikus” szövetségre lépéssel ellensúlyt akarnak képezni egy fenyegető állammal szemben (lásd például a NATO megalakulását) (WALT, 1997). Más vélemények szerint a kis államok akkor is csatlakoznak a térségi katonai szövetséghez, ha nincs fenyegető hatalom, csupán a követő magatartást (*bandwagoning*) alkalmazzák előnyök reményében, vagy attól félnek, hogy valamit elmulasztanak (Riói Szerződés).

Egy jól működő katonai szövetség kétségkívül *hasznos megoldás* az államoknak, hiszen nem kell erőn felül hadsereget fenntartani, a haderő fejlesztésénél figyelembe vehetik a szövetségi munkamegosztás előnyeit (pl. a NATO *Smart Defence* koncepciója, az EU *Pooling & Sharing* kezdeményezése). Azonban a szövetségi tagságnak is vannak problémái, amelyek az eltérő érdekekben, a döntéshozatalban, a tehermegosztásban, a szövetségkonform haderőfejlesztésben (a nagy országok másolásában) érhetők tetten. A szövetségen belüli elvi és konkrét eseti vitákat azonban nem szabad eltúlozni, hiszen ezek hozzátartoznak a szövetségi együttműködés problémaköréhez. A biztonságelméleti irodalom (Snider, 1984) már a nyolcvanas években feltárta a biztonsági dilemma összefüggéseit a szövetségi működés bonyolult érték- és érdekrendszerében. Különösen jól látszik ez a NATO működése kapcsán az ukrán válsággal összefüggésben. A transzatlanti szövetség működését mindig is a szövetségi feladatokban való részvétel (*entrapment*) és a szövetségi ígéretnek be nem tartása (*abandonment*) közötti *egyensúlyozás jellemezte*, közösségi és egyes tagországi szinten egyaránt. Ha a szervezet nem nyújt megfelelő segítséget a veszélyeztetve érzett tagországnak, akkor az érintett állam elhagyatottnak, „árvának” érzi magát, s ez felveti a szolidaritás és a hitelesség kérdését. Inflálódnak az 5. cikk garanciái akkor is, ha a segítséget kérő NATO-tag nem kapja meg a biztonságát garantáló

segítségét. A másik oldalról a biztonsági fenyegetésben konkrétan nem érintett állam pedig azt mérlegeli, hogy mennyire bonyolódik bele egy szövetségi szempontból fontos, de saját nemzeti érdeke szempontjából marginálisnak tűnő konfliktusba. Lehet, hogy sikerül elkerülnie a csapdahelyzetet, nem delegál erőket a konfliktuskezelésbe, nem vesz részt a kívánt műveletben, de nem biztos, hogy amit nyer a réven, nem veszíti el a vámon. Ha ugyanis a szövetség nem találja meg a módot a probléma megoldására, akkor könnyen hiteltelenné válik, elveszítheti relevanciáját, *végösszoron kockáztatja saját jövőjét*. Tehát a bajba jutott, magukat fenyegetve érző tagországok megsegítése kivételesen fontos feladat, mert a szolidaritás kifejezése azt az üzenetet közvetíti az érintett ország számára, hogy számíthat a szövetségre. Jól látható ez napjainkban, amikor a 2014-től foganatosított intézkedésekkel (készenléti akcióterv – *Readiness Action Plan, RAP*) nem tudták ugyan megváltoztatni az orosz törekvéseket, de mégis megnyugtató hatással voltak a NATO keleti szárnyának országaira (minimális elrettentés).

A kritikai katonai tanulmányok szerint a szövetségek nem sokat adnak hozzá egy-egy állam katonai biztonságához, viszont létezésükkel, döntéseikkel nehezítik a regionális biztonsági architektúrák tevékenységét, a nemzetközi szervezetek kooperációját. Más vélemények szerint a szövetségek egyensúlya pozitívan hat a békére és biztonságra mindaddig, amíg a szövetség stratégiája képes megújulni, szervezete, működése rugalmas, a szövetségi kötelezettségek kötőelemként funkcionálnak a tagországok között. Ennek ellenére ma a világon sok állam nem akar katonai szövetségekhez kapcsolódni, mert úgy érzik, hogy a vállalt kötelezettségek és kockázatok meghaladják a potenciális előnyöket, hasznokat, vagy azért kerülnek el a tagságot, mert nem akarnak a vezető nyugati nagyhatalmakkal katonailag együttműködni. A legnagyobb csoportját a szövetségen kívüli országoknak az el nem kötelezettek mozgalma (*Non-Aligned Movement, NAM*) jelenti, ahol az egyik tagsági feltétel az, hogy az aspiráló ország nem lehet tagja semmilyen regionális, multilaterális vagy regionális katonai szövetségnek, amely a hidegháborús nagyhatalmi szembenálláshoz köthető. A NAM-országok a katonai biztonságot a nemzeti kapacitások erősítésével a fejlődő országok kollektív önerőre támaszkodására építik.

2. táblázat
Atomhatalmak

Deklarált atomhatalmak

- USA (1945)
- Szovjetunió/Oroszország (1949)
- Egyesült Királyság (1952)
- Franciaország (1960)
- Kína (1964)

Igazolt atomhatalmak

- India (1974)
- Pakisztán (1974)
- Észak-Korea (2006)

Feltételezett atomhatalom

- Izrael (1967)

Forrás: SIPRI, 2016

A *tömegpusztító fegyverekre alapozott védelem* napjaink katonai biztonságának garantálására ma már *egyre kevésbé reális opció*, hiszen olyan erős a nemzetközi szabályozás a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozására (N. RÓZSA–PÉCZELI, 2013), hogy igazi alternatívát nem jelent. Ma kilenc ország rendelkezik atomarzenállal (2. táblázat), s legalább egy tucatnyinak van biológiai és/vagy vegyi fegyvere (JAMES MARTIN CENTER FOR NONPROLIFERATION STUDIES, 2008). A nemzetközi egyezmények nemcsak azt foglalják magukban, hogy az aláíró államok lemondanak a nukleáris fegyverek birtoklásának, illetve esetleges alkalmazásának jogáról, de kinyilatkoztatták azon szándékukat is, hogy a rendelkezésükre álló valamennyi eszközzel megakadályozzák más államok tömegpusztító fegyverekhez való hozzájutását. A nukleáris proliferáció elleni harcban az USA játssza a vezető szerepet, a lemondásért cserébe nukleáris védernyőt ajánlott az atomfegyverrel nem rendelkező szövetségesek részére (Japán, Dél-Korea, NATO, Ausztrália). A hidegháború után a tömegpusztító fegyverekkel rendelkező nagyhatalmaknak (lényegében az ENSZ Biztonsági Tanács állandó tagjainak) *első számú biztonságpolitikai prioritása* lett a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása. Az Egyesült Államok segítségével felszámolták a volt szovjet utódállamokban maradt nukleáris fegyvereket. 2015-ben az ENSZ BT öt állandó tagjának és Németországnak sikerült keretmegállapodást aláírnia Iránnal az atomprogramról, cserébe az Irán elleni nemzetközi szankciók feloldásáért. Barack Obama 2009-ben új nemzetközi nukleáris leszerelési fórumot (atomcsúcs) kezdeményezett, ahol állam- és kormányfői szinten tárgyalták meg (2016. áprilisban tartották a negyedik találkozót) a nukleáris leszerelés kérdéseit, a nukleáris terrorizmus elleni koordinált nemzetközi fellépés teendőit. Ez a páratlan nemzetközi összefogás azt eredményezte, hogy a nemzetközi közösség tudta nélkül napjainkban szinte lehetetlen a tömegpusztító fegyverek gyártásához szükséges hasadóanyagot és technológiát beszerezni, illetve a megfelelő szakértőket alkalmazni. Ha mégis sikerülne, az egyezményeket megszegő országnak (erre jó példa a két latorállam, Irán és Észak-Korea esete) számolnia kell büntető szankciókkal (gazdasági-pénzügyi embargó, esetleg megelőző katonai csapás a nukleáris létesítmények ellen – Izrael 1981-ben Irak, 2007-ben Szíria nukleáris objektumaira mért légcsapásokat), amelyek negatív következményei nincsenek arányban a tömegpusztító fegyver birtoklásától várt elrettentési képességekkel.

A Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (SIPRI) 2016. évi adatai szerint ma az atomhatalmak összesen 15 395 atomtöltettel rendelkeznek, amelyből 4120 fegyver telepített. Bár ez egy szerény, 3%-os csökkenést jelent 2015-höz viszonyítva, a nukleáris fegyverek továbbra is meghatározó szerepet töltenek be az elrettentésben, folyamatosan zajlik a modernizációjuk. A tömegpusztító fegyverrendszerek előállításuk és fenntartása igen drága, az amerikai adatok szerint egy korszerű atombomba elkészítése 20–200 millió dollárba kerül, a hordozóeszközök gyártása pedig még ennél is jóval többbe kerül.

A biológiai és vegyi fegyverek (a „szegény ember” fegyvereinek) ára néhány százezer dollártól néhány millióig terjed, előállításuk szintén nem egyszerű. Emellett az államnak fenn kell tartania a konvencionális haderőt is, ezért nagyon meg kell fontolnia egy állami vezetésnek, ha nukleáris és hagyományos elrettentő erőt egyidejűleg kíván fenntartani katonai biztonságának garantálására.

A katonai biztonság megteremtésének negyedik útja a *semlegesség deklarálása*, amikor egy állam a nemzetközi jogi lehetőségek felhasználásával a semleges státuszra (katonai semlegességre) alapozza védelmi koncepcióját. A nemzetközi jog a semlegesség két fajtáját ismeri: *háborús semlegesség* és állandó semlegesség (KUSSBACH, 2009). A háborúban semleges államnak tartózkodnia kell mindennemű háborús cselekménytől, köteles valamennyi hadban álló hatalomtól egyenlő távolságot tartani, ugyanakkor tehet jó szolgálatot a hadviselő feleknek. A háborús semlegesség tartalma az ENSZ létrejöttével némileg módosult, ugyanis az ENSZ tagjai nem tanúsíthatnak pártatlan magatartást a békét megszegő, támadó cselekményeket elkövető állam és az agresszió áldozata iránt. Az ENSZ BT által meghozott szankciós határozatokat ugyanis a semleges államnak is végre kell hajtania, illetve a kollektív biztonság értelmében segítséget kell nyújtania a megtámadott állam részére. Az állandó semlegesség lényege, hogy az adott állam nemcsak a háborúban, hanem a békeidőben is köteles tartózkodni, pártatlan magatartást tanúsítani, nem csatlakozhat katonai-védelmi szövetségi rendszerekhez. Az állandó semlegességet többnyire nemzetközi szerződések garantálják, de vannak országok, amelyek ilyen garanciák nélkül is hagyományosan semleges politikát folytatnak.

Jelenleg 22 ország rendelkezik *semleges státusszal*, motivációjuk azonban sokféle. A legkisebb országok azért bíznak a semlegességi státuszban, mert úgy gondolják, hogy nem elég jelentősek ahhoz, hogy bármilyen konfliktust is befolyásoljanak, és így a háború elkerüli őket. E csoportnál a „lapulni és észrevétlennek maradni” védelmi stratégia érvényesül. Más országok azért deklarálják a semleges státuszt, mert így akarnak ellensúlyt képezni a szomszédos nagyhatalmak esetleges katonai fenyegetésével szemben. Végül a hidegháború után semlegességet deklarált államok választásában jelen volt a nyomasztó történelmi múlt, ezért a korábbi kényszerszövetség-kötések után csupán függetlenek szerettek volna maradni. Megjegyzendő, hogy a rendszerváltáskor Magyarországon is komolyan felmerült a semlegesség gondolata. A történelmi tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a *semlegesség csak akkor működőképes, ha egy adott konfliktusban/háborúban részt vevő szereplők tiszteletben tartják a státusz létezését*. Ez az elismerés azonban szinte kivétel nélkül a pillanatnyi hatalmi érdekeken alapul, az érdekek megváltozása esetén a semlegesség státusza is megkérdőjeleződik. Ma már tudjuk, hogy a legrégebbi semleges ország, Svájc hagyományos semlegessége is a véletlenül múlt a II. világháborúban, hiszen Hitler kétszer is tervbe vette az ország megszállását. Ukrajnán sem segített az, hogy 2010-ben semlegességi nyilatkozatot tett, mert a politikai helyzet változásával Oroszország nem tisztelte a státusz létezését. Sok ország esetében az is gyengíti a semlegességet, hogy közben tagja lesz valamilyen regionális politikai szervezetnek, mint például az Európai Unió, amelynek van közös biztonság- és védelempolitikája. Úgy tűnik azonban, hogy ezekkel a kockázatokkal a semleges országok is tisztában vannak, és a „Bízzál Istenben, és tartsd szárazon a puskaport” (Oliver Cromwell) elv alapján *saját hadsereget* is tartanak. A legendásan semleges Svájc békeidőszakban 20 800 fős sorköteles haderővel rendelkezik, amelyet 148 500 jól kiképzett és felszerelt tartalékos és 70 ezer fős polgári védelem támogat a területvédelmi koncepcióban. A 22 semleges országból mindösszesen négy országnak (Costa Rica, Liechtenstein, San Marino, Panama) nincs saját katonai ereje. A semlegesség „olcsó illúzióját” cáfolja a GFP-index, hiszen az ötven legerősebb hadsereggel

rendelkező ország között találjuk Japánt (7.), Tajvant (19.), Svédországot (29.), Ukrajnát (30.), Mexikót (34.) és Svájcot (36.). Mindez azt a meggyőződést erősíti, hogy a semlegesésre alapozott katonai biztonság *sem nélkülözheti* a nemzet túlélését biztosító, megfelelő képességekkel rendelkező haderőt.

3. táblázat

Legrégebbi semleges országok

- Svájc (1815)
- San Marino (1862)
- Liechtenstein (1868)
- Svédország (1918)
- Vatikán (1929)
- Írország (1937)
- Mexikó (1939)
- Japán (1947)

Forrás: www.adducation.info

Végül a katonai biztonságot az államok a fenti módszerek *kombinációjával* is tudják biztosítani, hiszen ahogyan az egyes eseteknél is érzékeltettük, igazán tiszta megoldás nem létezik. A kritikai katonai tanulmányok például a hagyományos védelmi koncepció feladását sürgetik, egy professzionális, nem tradicionális haderőre való áttérést javasolnak (FÁBIÁN, 2013). Talán ilyen megoldásnak tekinthetők az állandó hadseregek nélküli katonai védelmi koncepciót valló országok megoldásai is, amelyek megfelelnek a biztonság liberális felfogásának, jó példát adnak a világ demilitarizálódásának csökkentéséhez is. A CIA kimutatása szerint *jelenleg 16 országnak egyáltalán nincs hadserege*, ez azonban nem jelenti azt, hogy nem rendelkeznek félkatonai erővel (speciális alegységek, partvédelem) a belbiztonságot ellátó rendőrségen belül (GILSINAN, 2014). Vatikánváros biztonságát például immár 510 éve a legendás Svájci Gárda látja el (jelenleg 110 fővel), amely azonban katonai díszelgő egységnek számít, a valóságos védelmet az olasz fegyveres erők biztosítják. A hadsereg nélküli országok többsége miniállam (szigetország, szárazföldi városállam), s mindnek megvan a saját története a „fegyvertelenségre”. A szakirodalomban klasszikus példa Costa Rica, amely 1949-ben szüntette meg haderejét, mert félt egy esetleges katonai puccstól. Sok függetlenné vált országnál kézenfekvő volt az egykori gyarmattartó országtól vagy protektorátustól katonai védelmet kérni. Azonban valamennyi ország esetében közös, hogy *nem invázió és háború sújtotta térségekben* helyezkednek el (Karib-tengeri térség, Óceánia, Európa), így logikus megoldásnak tűnik a hadsereg nélküli biztonsági megoldás. A katonai erő nélküli országok védelmét ugyanis valamelyik, az országhoz közel álló hatalom (USA, Spanyolország, Franciaország, Ausztrália, Új-Zéland) látja el kétoldalú szerződésekkel, vagy regionális biztonsági rendszerre támaszkodik (Izland például a NATO tagja), esetleg informális gyakorlati együttműködés (a Vatikánváros esetében például Olaszország) garantálja az állam szuverenitását. Bár a fegyveres erő nélküli biztonsági megoldások olcsónak tűnnek, azonban ezek sem ingyenesek: a védettséget élvező országoknak hozzá kell járulniuk a költségekhez, vagy valamilyen más módon kell kompenzálniuk a védelmet ellátó országot.

A II. világháború után *a biztonság sokáig azonos volt a katonai biztonsággal*, a biztonsági olló nem katonai szára csak a hetvenes évektől kezdett megnyílni. A domináló katonai biztonság a nemzetközi kapcsolatok elméletében legfőképpen *a katonai szembenállás*, a fegyverkezés, *a nukleáris elrettenés és az erőkihívítás problémáit* vizsgálta. Olyannyira általánosnak tekintették a katonai biztonságot a biztonságelméletben, hogy *szinte azonosították a stratégiai tanulmányokkal*, amelyek a katonai erő szerepét vizsgálják a politikai célok elérhetőségével összefüggésben. A kétpólusú világra jellemző realista felfogás az államokat önálló entitásoknak tekintette, amelyek „kollektív javakat” nyújtottak a polgáraiknak, beleértve a biztonságnak nevezett „közjóságot”, amely terén a legfontosabb a külső támadásoktól való védelem volt. A katonai biztonságot nyújtó állami kötelezettség ma is él, hiszen ha az adott ország nem képes polgárait megvédeni (gondoljunk a Kelet-Ukrajnában élő ukrán állampolgárokra), akkor veszélybe kerül szuverenitása, működőképessége, biztonságihiány lép fel, teret adva a nem állami szereplőknek (Ukrajna esetében az oroszok által támogatott szakadároknak) a biztonsági vákuumban való tevékenységre.

A hidegháború után a biztonságfelfogás bővült a *politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti biztonság* témaköreivel, de a katonai biztonság vizsgálatával valamennyi biztonságelméleti irányzat – realizmus, liberalizmus és konstruktivizmus – egyaránt foglalkozott (GAZDAG, 2011). Bár az elmúlt évtizedekben többször úgy tűnt, hogy a katonai biztonság háttérbe szorul a többi szektor mellett, az események visszatérően azt bizonyítják, hogy *a katonai biztonság megőrizte fontos szerepét* a kibővített biztonságfelfogásban. A katonai erő ezért marad továbbra is nagy fontosságú téma a nemzetállamok kormányzati politikájában, mert egy állam és a társadalom saját szempontjából biztonságban érezheti magát politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti dimenziókban, azonban ezen eredmények tönkremehetnek egy katonai vereség esetén. A 2014-es év tragikus eseményei (orosz intervenció Ukrajnában, az Iszlám Állam sikeres területfoglalása Szíriában és Irakban) *ma is visszaigazolják az elméleti tétel helytállóságát*. A fegyveres erőknek azonban nemcsak olyan képességük van, hogy megvédjék az országot a külső támadásoktól, de felhasználhatók külpolitikai eszközként (a repülőhordozót a szakirodalom csak „90 ezer tonnás diplomáciának” nevezi), továbbá belső védelmi célokra is (terrorizmus elleni harc, katasztrófavédelmi feladatok, határvédelem, a civil hatóságok támogatása stb.). A haderők valós feladatai megjelennek a kormányzati politikában, a nemzeti biztonsági és katonai stratégiákban, doktrínákban, jogszabályokban, kifejeződnek a katonai költségvetésekben és a haderőfenntartási és -fejlesztési célokban. A katonai biztonság, mint a biztonság általában, lehet objektív és szubjektív is. Objektív értelemben a katonai fenyegetést az állam és a polgárok a meglévő értékek veszélyeztetéséhez kötik, amelyet látnak, éreznek és értenek, szubjektív értelemben hiányzik a fenyegetettség érzete, az alapértékek megtámadásának félelme. A biztonság e kettős felfogása nagy mozgásteret ad az államoknak az objektív és szubjektív felfogás befolyásolására, amelyet sokszor biztonságosítás útján érnek el. A szekurizálás egy olyan helyzetet teremtő folyamatot ír le, amikor a kormány vagy más politikai szereplők egy bizonyos eseményt egzisztenciális biztonsági kérdésként kezelnek, függetlenül attól, hogy ez reális-e, vagy csak annak tekintik annak érdekében, hogy sürgős, rendkívüli intézkedésekkel véget vessenek e fenyegetésnek (GARTNER, 2007: 178–179.).

A hidegháború után *a katonai biztonság egyre inkább összekapcsolódik a humanitás biztonság* témakörével, mert a katonai intervenciókat, az „expedíciós háborúkat”, a humanitárius műveleteket – minden szándék ellenére – jelentős pusztítások, lakossági veszteségek, menekülthullámok, embertömegeket érintő szükséghelyzetek kísérik. Az ENSZ nyomására az államok olyan „védelmi kultúra” kialakítására kötelesek,

amely a katonai erőt már nemcsak a katonai célok elérésére készíti fel, hanem „béketámogató”, békeépítő”, „államépítő”, „nemzetépítő” feladatok megoldására is. Ezért a modern katonai szakpolitikák már *kettős megközelítéssel* készítik fel a hadseregeket a jövőbeni feladatok végrehajtására: a „Rambo” típusú harci feladatokra és a „felfegyverzett szociális munkás” típusú teendőkre. Ez a filozófia sokat fejlődött a békés multipoláris világban, a nyugati típusú haderők egyre inkább az expedíciós műveletekre szocializálódtak. A harcoló feladatokról a békeépítő feladatokra való átállást valamennyi meghatározó nemzetközi intézmény (ENSZ, Európai Unió, NATO, EBESZ, Afrikai Unió, ASEAN) ösztönözte, előtérbe került a hálózatalapú vagy átfogó biztonsági megközelítés, a közös katonai és civil (rendőri) erők felállításának igénye. Bár számos kezdeményezés megvalósult (ENSZ, EU, NATO) e téren, de áttörést nem sikerült elérni, a legtöbb jó szándékú javaslat papíron maradt. Az EU például 2004-ben egy új típusú, integrált *humán biztonsági reagáló erőt* (15 ezer fő) állított volna fel békeidőszakban, amelynek egyharmada katona, egyharmada rendőr és egyharmada civil (fejlesztési szakember, jogász, szociális munkás, tanár stb.) szakértő lett volna (barcelonai jelentés, 2004).

Az ilyen típusú megoldások azonban általában minden nemzetközi szervezetben konszenzust igényelnek, amelyet az érdekkülönbségek és az erőforráshiányok miatt igen nehéz elérni, így a döntések is rendre elmaradtak. Pedig a koppenhágai javaslat szakmai megalapozottságát mutatja, hogy ma egy ilyen vegyes biztonsági erő képes lenne valamennyi uniós missziót ellátni.

A megvalósítást azonban nemcsak politikai problémák akadályozták, hanem a nemzetközi civil szervezetek ellenállása, alacsony szintű együttműködési hajlandósága is. A társadalmi szervezetek (INGO, NGO) ugyanis az integrált megoldásokra és átfogó megközelítésekre a biztonság többi szektorának „militarizálásaként” tekintenek. A NATO ISAF (*International Security and Assistance Force* – Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő) béketámogató műveletének befejezése (2014. december 31.) mutatja, hogy az átfogó megközelítés koncepciója az új szövetségi misszióban (*Resolute Support Mission, RSM* – Eltökélt támogatás misszió) már csak a nemzetközi aktorok és a kormányzati, valamint a helyi civil társadalmi szereplők közötti *széreny koordinációvá szelődött*. Az ukrán válság azonban rámutatott, hogy a külföldi katonai műveletek „civilisése” következményeképpen *komoly hiányosságok keletkeztek* a hagyományos háborús feladatokra való felkészülésben.

A kutatások arra is felhívják a figyelmet, hogy a katonai biztonság és a fegyveres erők feladatrendszerének felfogásában, szabályozásában és biztosításában nagy szerepet játszik az adott országban uralkodó *stratégiai kultúra*, az a szemlélet, felfogás, mód, ahogyan az országok megalkotják és megvalósítják védelmi-biztonsági stratégiáikat. A nemzeti válságkezelés döntéseit és a nemzeti „hozzáadott értéket” jelentősen befolyásolják a történelmi viselkedési formák, társadalmi meggyőződések, nemzeti mítoszok, politikai és szociális normák (FORGÁCS, 2009; TÁLAS, 2014). Nem abban az értelemben, hogy az egyes válságokban vagy együttműködésekben konkrétan hogyan döntenek, hanem azon határok meghúzásában („*red line*”), hogy az adott kormány mit tart vitálisnak és kevésbé fontosnak, elfogadhatónak vagy elfogadhatatlannak, megvalósíthatónak vagy észszerűtlennek, sürgősnek vagy halaszthatónak. A stratégiai kultúra befolyással van azokra a viselkedési mintákra is, ahogyan a kormány keresi politikai választási lehetőségei megvalósításának útjait, módszereit, kultúráját. A nemzeti stratégiai kultúrák figyelembevételének pozitív és negatív példáit láttuk többek között a közelmúltban az Ukrajna-politikában, az Oroszország-viszonyban vagy az európai migrációs válságban. Stratégiai kultúra azonban nemcsak nemzeti szinten, hanem szövetségi rendszerekben is kialakul, s ezt számításba kell venni a válságkezelésben.

A kritikai katonai biztonsági tanulmányok viszont már amellett érvelnek, hogy a háborúk és a fegyveres erők feladatrendszere is megváltozott a 21. században, ma már más a „való világ”, mint az elmúlt évszázadban. Korunk terrorizmus elleni háborúiban a katonai erőt alkalmazó országok a haderőt már elsősorban nem klasszikus feladatokra használják fel (az ellenség fegyveres erőinek megsemmisítése, területének elfoglalása és pacifikálása), hanem arra, hogy üldözzék és megsemmisítsék az állam ellen lázadókat, a terrorista erőket (pl. az USA Afganisztánban a tálibokat és az al-Káidát; Izrael Libanonban a Hezbollahot [1986], Gázában pedig a Hamaszt [2009, 2014]). A nemzeti haderők számos országban vesznek részt drogkereskedelemben érintett lázadó erők elleni műveletekben (pl. Kolumbia, Mexikó) vagy terrorizmus elleni harcokban (pl. Irak, Afganisztán). Nem egyszer azzal szembesülnek, hogy a terroristák, törzsi vezetők, bűnözői klánok már területet foglaltak, „államot” hoztak létre és működtetnek. Az Egyesült Államok 68 országból álló, ISIS elleni globális koalíciót vezet, amelynek keretében 23 ország légierővel, különleges műveleti egységekkel vesz részt az „árnyék háborúban”. A katonai erő ily módon történő alkalmazása jelentősen különbözik az államok közötti hadviselés realista felfogásától, még ha a katonai erők lázadók elleni harcának (gyarmatosítás) hosszú történelmi pedigréje van is. Mivel harcoló rendőri erőket csak a 19. században hoztak létre, a hadsereg látta el azokat a feladatokat is, amelyeket most a csendőri típusú rendőri erők végeznek a kisebb terrorista, gerilla- és lázadó csoportok ellen.

A nemzetközi katonai biztonság jellemzői

A hidegháború utáni nagymértékű politikai, társadalmi és gazdasági változások a nemzetközi kapcsolatokban *elmozdulást eredményeztek* az államközpontú rendszertől a kölcsönösen egymástól függő, egymással összekapcsolódó és egymással versengő nemzetközi együttműködési formák irányába. A versengésben a nagyhatalmak és a régiók közötti politikai, gazdasági és katonai verseny, a feltörekvő országok erősödése, a Nyugat erejének csökkenése, a terrorizmus megerősödése, illetve a geopolitika visszatérése jelenti a legfontosabb változásokat. Európában az erőszakos politikát folytató Oroszország, Közel-Keleten a szélsőséges iszlám okozott meglepetéseket. Az Egyesült Államok elleni terrortámadás (9/11) után a terrorizmus elleni harc globális háborúvá nőtte ki magát, amely ma már a civilizációk és vallások közötti összecsapás jellemzőit veszi fel (HUNTINGTON, 1998). *A biztonságban bekövetkezett paradigmaticus változások a hibrid fenyegetés és a hibrid háború jelenségében csúcspontot értek el.* Az államok közötti korlátozott katonai konfliktusok, a terrorizmus – és azon belül a legveszélyesebbnek ítélt Iszlám Állam (ISIS) – globális térnyerése módosította a biztonságról alkotott nyugati felfogást. A válságokkal kapcsolatos ellentétek, feszültségek és szembenállás megváltoztatta a modern államok működésének környezetét, módosította az államok, régiók, piacok és civil társadalmak közötti hatalom- és munkamegosztást, *előtérbe hozta a fegyveres erők és rendvédelmi szervek tevékenységét.* Az is világossá vált, hogy a globalizáció nem egy homogén folyamat, mert paradox módon fellelhetők benne a konvergencia és a divergencia folyamatai és jelenségei. A kölcsönös összekapcsolódás és a globális „öntudat” mellett megerősödtek a polarizáció, a partikularizmus, a nacionalizmus, az etnicizmus és az antiglobalizmus hídfőállásai is.

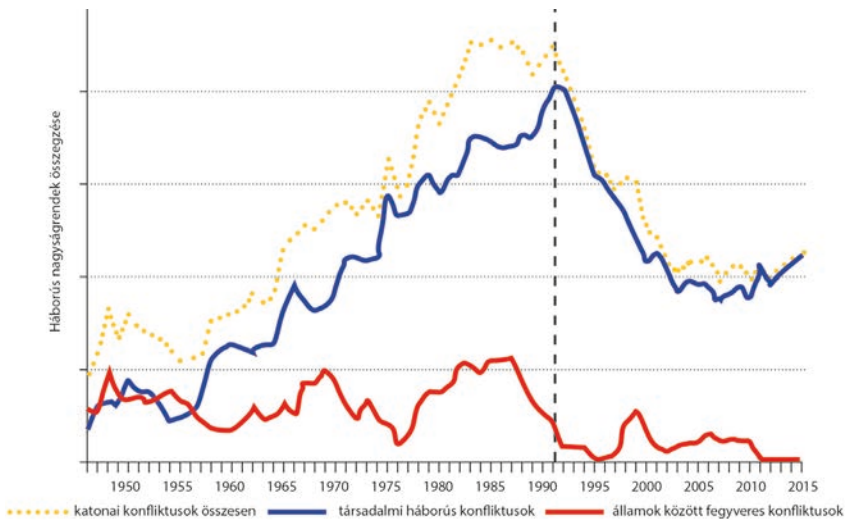
A világ változását meggyőzően mutatja az 1. ábra, hiszen a háborúk, nagy katonai konfliktusok száma radikálisan csökkent 1990 után. Az is jól látszik, hogy az államközi háborúk szinte megszűntek 2010 után, de a szociális (államon belüli, illetve nem állami

szereplők között, ún. közösségi szinten folytatott) háborúk száma is folyamatosan csökkent a kilencvenes években (60%-os redukció). 2001 után egy kis emelkedés volt tapasztalható, majd újra visszaesés következett be, de 2010 után – elsősorban a Szíriában és Irakban folyó háború miatt – újabb emelkedés látható, amelyet tovább erősített 2014 után az ukrán válság. Az amerikai békeközpont (*Center for Systemic Peace, CSP*) mérése szerint a II. világháború után 327 olyan nagy katonai konfliktus volt, amelyek kirobbanása legalább ötszáz halálos áldozatot követelt, és az elhúzódo fegyveres harcban évente legalább száz fő vesztette életét. A CSP-értékelések szerint napjainkban 36 háború zajlik.

4. táblázat
Legújabb háborúk

2011: Irak (etnikai)
2011: Szíria (polgárháború, etnikai)
2011: Szudán (etnikai)
2012: Mali (polgárháború)
2013: Egyiptom (polgárháború)
2013: Kongói DK (etnikai)
2013: Dél-Szudán (etnikai)
2014: Líbia (polgárháború)
2014: Ukrajna (polgárháború)
2015: Burundi (polgárháború)
2015: Kamerun (etnikai)
2015: Jemen (etnikai)

Forrás: CSP, 2016a

1. ábra

Globális trendek a hadviselésben

Forrás: CSP, 2016a

A mai katonai konfliktusok közül hat még a hidegháború hagyatéka: Mianmar (1948–), India (1952–), Izrael (1965–), Fülöp-szigetek (1972–), Kolumbia (1975–) és Szomália (1988). 2011 után *12 új háború tört ki*, amelyek napjainkban dominálják a nemzetközi közéletet (4. táblázat). A CSP számításai figyelembe veszik a politikai erőszak valamennyi típusát (nemzetközi intervenció, polgárháború, etnikai háború, közösségi konfliktus, népirtás), és kalkulálják a katonai konfliktusok teljes hatását: halálesetek, sérültek, az erőforrások kimerülése, az infrastruktúra rombolása, a menekültek vándorlása, az egyéni és társadalmi pszichológiai, illetve politikai kultúra változásai.

Ha regionálisan vizsgáljuk a szervezett erőszakot, akkor a *Közel-Kelet áll az élen*, Afrika pedig – 25 év után – a második helyre szorult vissza. Közép- és Dél-Ázsia tartósan tartja harmadik helyét, bár a térségben ott is átrendeződés figyelhető meg: míg Sri Lankán 2010-ben befejeződött a háború, Indiában csökkent az etnikai konfliktusok száma, Pakisztán pedig tartja a megszokott szintet, addig Afganisztánban ismét erősödés tapasztalható. (A 2016. júliusi varsói NATO-csúcson döntés is született az afganisztáni szövetségi misszió folytatásáról.) Kelet-Ázsiában és Amerikában csökkent a konfliktusok száma, még ha Mexikóban a nem állami erőszak szintje emelkedett is. Végül a kontinensi konfliktuslistát Európa zárja, bár az ukrán háború miatt növekedtek a veszteségek, de lényegesen kisebbek, mint a balkáni háborúk időszakában (MELANDER, 2015).

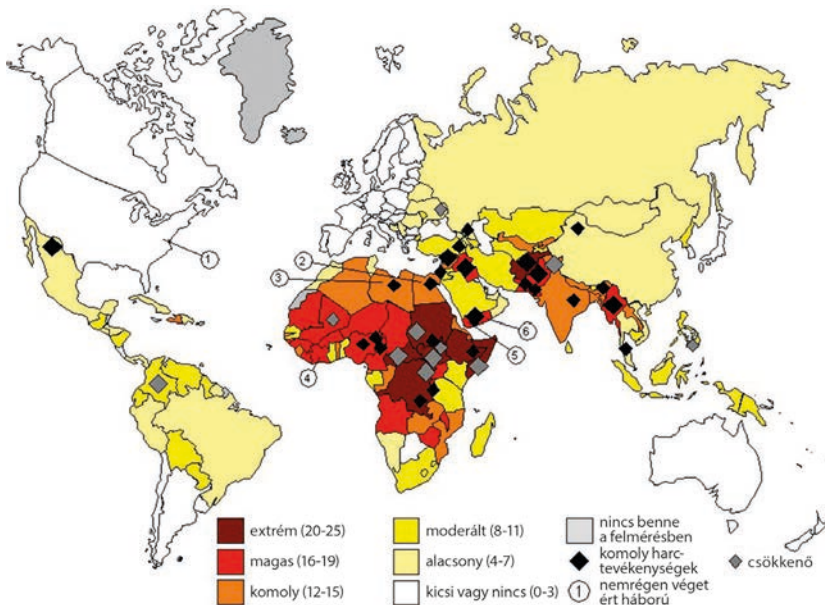
Megjegyzendő, hogy a kutatási eredmények nagyban függenek az alkalmazott kutatási filozófiától, módszertantól, adatbázisoktól. Azonban egy másik híres intézmény, az Uppsalai Egyetem (Svédország) békekutató központjának mérései is azt mutatják, hogy a kanadai CSP eredményei megbízhatók, sőt módszertanilag is megfelelők. A svéd UCDP 25 feletti veszteségeket mér, így a béke- és konfliktuskutató központ már *70 szervezett, erőszakos katonai összeütközést* tartott nyilván 2015-ben, amelyek együttesen 118 435 halálesetet okoztak.

A 2. ábra a katonai konfliktusok *regionális elhelyezkedését* mutatja, kombinálva az állam működőképességével. A sötétbordóval jelölt országok (20–25) a működésképtelen vagy nagyon rosszul működő államokat (16–19) mutatják be. A narancssárga szín a komoly működési problémákkal küszködő országokat jelöli, majd a halványuló sárga színek már csak a nemzetközi odafigyelést igénylő államokat jelzik. Az állam törekénységének e hatfokozatú skálája csak egy módszer, amelyet a nemzetközi szakirodalom alkalmaz. A mélyebb elemzést végző kutatóközpontok, például az amerikai *The Fund for Peace (FFP)* 11 kategóriát mutat be, de az értékelési eredmények között nincs különbség.² Az FFP például a CSP sötétbordóval jelölt országait további két kategóriára bontja: *a négy működésképtelen államban, illetve a nagyon gyengén működő országok többségében háború zajlik*. A legrosszabb helyzetben Szomália van, amely a mért 12 mutatóból valamennyi

¹ A katonai konfliktusok mérése, minősítése nem egyforma az egyes kutatóintézeteknél – az alkalmazott adatbázisoktól, számítási módoktól és a követett konfliktusok határértékeitől függ. Az Uppsalai Egyetem Konfliktuskutató Központja 25 fős veszteségtől méri a konfliktusokat, s 1000 fönel húzza meg a jelentős katonai konfliktus határát (*major military conflict*). Azonban mindkét kutatóintézet 10 ezer fő feletti veszteségek esetében beszél háborúról, s ez az intézetek közötti kooperáció eredménye. A közös munkában részt vesz még a norvég békekutató intézet, a PRIO (*Peace Research Institute Oslo*) is. Lásd: <http://ucdp.uu.se/>.

² Az FFP a következő mutatók szerint értékeli az országokat: (1) demográfiai nyomás; (2) a menekültek helyzete; (3) szociális csoportserelmek; (4) elvándorlás; (5) gazdasági egyenlőtlenség; (6) gazdasági visszaesés; (7) az állam legitimitása; (8) közszolgáltatások; (9) emberi jogok és jogrend; (10) biztonsági erők; (11) az elit összefogása; (12) külső beavatkozás. Lásd: <http://library.fundforpeace.org/library/fragilestatesindex-2016.pdf>.

esetében elégtelen eredményt ért el. A törékeny államok listáján (*Fragile State Index, FSI*) a legrosszabb értékelést kapó országok állnak elől, a jól működő államok pedig a végén. (Például Magyarország a 135. helyével stabilan működő országnak számít, míg a lista alján – egyedül, a 178. helyen – Finnország áll.) A térkép látványosan mutatja be az elméleti összefüggéseket, *miszerint a katonai konfliktusok többsége a működésképtelen, törékeny vagy gyengén működő államokra jellemző.* De arra is felhívja a figyelmet, hogy ezekben az országokban nemcsak a katonai fenyegetettség és a belső biztonsági hiány a probléma, hanem az ország mély politikai, gazdasági és társadalmi válságban van. Amíg a harcokat az intervenciókkal és békeműveletekkel viszonylag gyorsan meg lehet szüntetni, a nem katonai problémák kezelése jóval nehezebb, sokkal hosszabb ideig tart, az eredmények sem garantáltak.

2. ábra

A nemzetközi katonai biztonság helyzete

Forrás: CSP, 2016b

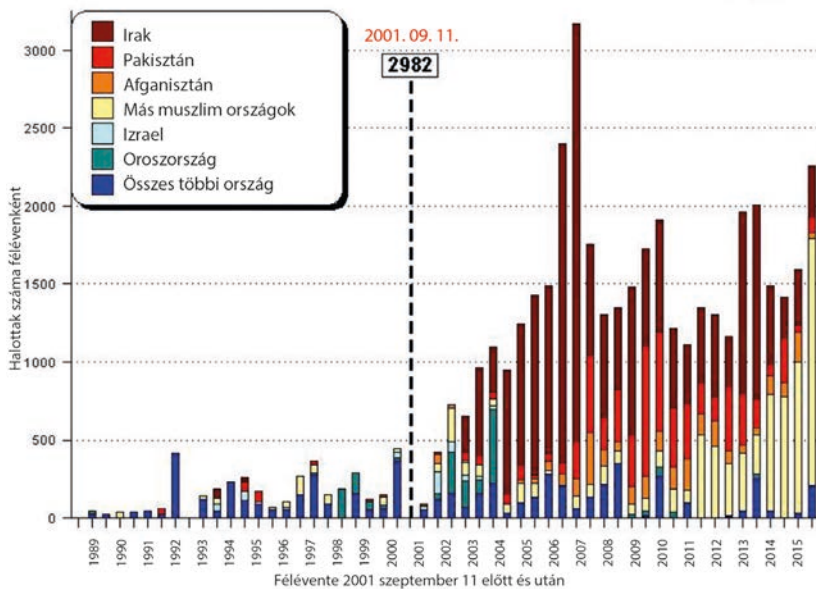
2001. szeptember 11-ével a nemzetközi biztonsági rendszer gyakorlatilag *kettéhasadt* a tradicionális 20. századi, államközpontú védelmi szisztémára és a 21. századi, államszint alatti és államok felett átnyúló biztonsági rétegekre. A globális stratégiai kettészakadás magával hozta *a nemzeti és nemzetközi konfliktusok, a külső és belső biztonság, illetve az állami és társadalmi biztonság közötti különbségek* erodálódását. Az új fenyegetések világában már nemcsak az állam, hanem a nem állami szereplők (szélsőséges csoportok, félkatonai szervezetek, terroristák, nemzetközi bűnözők, drogkereskedők, hadurak stb.) is rendelkeznek modern arzenállal, médiával és fejlett számítógépes rendszerekkel, mert vannak külföldi támogatóik, sokszor proxy háborút vívnak. Emiatt nehéz a polgárháborús helyzeteket, a terrorizmust,

a kalózkodást, a migrációt, a nemzetközi bűnözést, a kibervédelmet, a tömegpusztító fegyverek proliferációját, a gazdasági erőforrásokért folyó harcot csak állami vagy regionális méretekben kezelni. Ezek a fenyegetések már nemcsak az állami szuverenitást, hanem *egész társadalmak, régiók, civilizációk biztonságát veszélyeztetik*, s a nemzetközi stabilitást befolyásoló tényezőkké válnak.

Az új típusú fenyegetések közül különösen a *terrorizmus teszi próbára* a katonai erő alkalmazását. 9/11 után az amerikai fegyveres erők, a szövetségesek (beleértve a NATO-t Afganisztánban) beavatkozása Afganisztánban és Irakban gyúelegyet jelentett a terrorizmusnak, különösen a dzsihádisták terrorizmusnak, amely 2007-ben érte el csúcspontját. (3. ábra). Az amerikai külügyminisztérium ma *61 terrorista szervezetet* tart nyilván,³ amelyek közül napjainkban az ISIS a legerősebb, még ha hatalma, területe, erőforrásai egyre inkább szűkülnek is. A CSP grafikonja féléves intervallumokban mutatja a legnagyobb terrorista cselekményeket (*High Casualty Terrorist Bombing, HCTB*), amelyekhez a 15 főnél több áldozattal járó támadások tartoznak. Különösen megnövekedett az alacsony technikai felkészültséget igénylő, „okos bombákat” (autóba rejtett bombák, öngyilkos merénylők) használó támadások száma, amelyek puha célpontok (rendőrségi erők, hivatalok) és tömegrendezvények (szállodák, piacok, strandok stb.) ellen irányulnak. Az utóbbi két évben azonban már Nyugat-Európában is megjelentek a profi módon felkészített terrorista csoportok (*super-empowered terrorist*), „halálbrigádok” (*Death Squad*), amelyek még nagyobb pusztítást tudnak végezni. Európában a nizzai merényletig (2016. július 11 (*HCTB*) *terror támadás* volt, amelyek 278 halottat követeltek. A legtöbb terrorakciót azonban mégis a *válságövezetben* követték el, ahová Afganisztán, Pakisztán és Irak tartozik, majd az arab tavasz után felkerült a listára Jemen, Szomália, Líbia és Nigéria is. Ha a kisebb, kézi fegyverrel, késsel, autóval elkövetett terroreseményeket is hozzászámoljuk, akkor jóval nagyobb esetszámról beszélhetünk.⁴ Bár a *terror támadások gyakorisága és pusztítóereje* növekszik, azonban mégis jelentősen elmarad a politikai vagy bűnözői erőszak hasonló mutatóitól. Az USA elleni terror támadástól napjainkig a terrorista cselekmények 40 860 halottat követeltek (1990-től 2011-ig csak 3691 főt), amelynek 49%-a Irakban történt. A politikai erőszaknak áldozatul esettek száma 9/11 után viszont 3,5 millió főt tett ki. *Amíg a tradicionális hadviselésben a Nyugat megtalálta a választ az aszimmetrikus műveletek formájában, a belbiztonság területén (különösen Európában) még nem alakultak ki sikeres előrejelzési, megelőzési és védelmi eljárások.* Az európai támadások óta azonban megkezdődött a biztonsági erők fejlesztése, amelynek részeként a haderő belső feladatrendszere és szervezeti felépítése is átalakul (a rendőrség, a titkosszolgálatok támogatása terrorfenyegetettség esetén, határvédelmi feladatok ellátása, katonai technológia, eljárások, kiképzés exportálása a rendvédelmi erőkhez, katonai csendőrség létrehozása stb.). Mindezen lépések és a változások sebessége azonban nem kielégítő, a terrorizmus társadalmi gyökereit kellene megszüntetni, s ehhez a *biztonság* politikai, társadalmi, gazdasági és katonai összetevőinek *egyidejű, integrált kezelésére* van szükség az átfogó megközelítés elve alapján.

³ Lásd: www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm.

⁴ A 2015 szeptemberében kezdődött erőszak hullámban (késes merényletben, autós gázolásban és lövöldözésben) Izraelben 21 izraeli és egy amerikai állampolgár vesztette életét. Az izraeli hatóságok és a fegyveres civilek 139 palesztint öltek meg, a legtöbbben közülük a biztonsági erőkkel folytatott összecsapásokban vesztették életüket. Lásd: <http://hu.euronews.com/2016/01/09/ujabb-keses-tamadas-tortent-izraelben>.

3. ábra

Legnagyobb terrorista támadások

Forrás: CSP, 2016c

A nemzetközi katonai biztonsági rendszer változásai tükröződnek a közelmúlt háborúinak, katonai konfliktusainak *változó karakterében* is, amelyet eltérő módon ír le a külföldi és a hazai szakirodalom. A hidegháború utáni konfrontációkat, napjaink háborúinak, konfliktusainak széles spektrumát a különböző szerzők különféleképpen jellemzik. Az angol *Robert Cooper* nemzetközileg elfogadott tipológiája szerint a 21. századot, az új világrendet *háromféle állam, a modern, a posztmodern és a premodern kombinációja* jellemzi (COOPER, 2000). A premodern lényegében a gyengén működő országok világa, olyan *terra nullius*, amely már nem kell a posztfejlett világnak, tehát nem avatkozik be, így káoszónák jönnek létre. A modern világ a klasszikus államrendszer működési területe, ahol a régi biztonsági politikák (hatalmi egyensúly, a *status quo* és az államérdek) és gondolkodásmód dominál. Ebben a térségben csak akkor alakulnának ki háborúk, ha a helyzet a regionális biztonsági egyensúly felborulásával fenyegetne (pl. I. öbölháború). A posztmodern világot az uniós országok, Kanada, részben az USA és Japán képviseli, amelyek nem az erő monopóliuma, hanem az érdekek és értékek megosztása, az átláthatóság, a bizalomerosztás és a nemzetközi jog önkéntes tiszteletben tartása alapján működnek. A posztmodern államok elutasítják a katonai erő alkalmazását a problémák megoldására, meggyőződéssel dolgoznak a nemzetközi béke és biztonság kodifikációján, a kül- és belpolitika határai összeolvadnak, a belügyekbe való kölcsönös beavatkozás és monitoring szabályozott módon történik, a határok relevanciája csökken. A brit diplomata a háromosztatú világ biztonságának értékelésekor aláhúzta, hogy *mindhárom világ (az európai biztonság zónája, a veszélyzónák, a káosz*

zónája) más-más biztonságpolitikát és eszköztárat igényel. A posztmodern világban a biztonságot a bizalomra és a kooperációra kell építeni. Felhívta a figyelmet arra, hogy Oroszországot a lehetőségekhez képest benn kell tartani az európai biztonsági zónában. A modern világ zónája a régi módon, az államok révén működik, de katonai konfliktusra csak akkor kerülne sor, ha a kollektív biztonság szabályai végtelenül sérülnének. Ezért a posztmodern államok a modern világ problémáit is csak kettős értékrend alapján kezelhetik, ha „dzsungelben folyik a harc, akkor a dzsungel szabályait kell alkalmazni”. A premodern világ (Szomália, Afganisztán, ma Líbia, Irak, Szíria, Szudán stb.) biztonságának a kezelése a legproblémásabb, mert csak régi módon (gyarmatosítás, hegemonia) lehetne a káoszt megszüntetni, amely viszont idegen egy posztmodern államtól. A káoszt nem lehet hagyományos katonai eszközökkel kezelni, harcolni kell a „melléktermékek” ellen (kábitószerek, betegségek, menekültek, terrorizmus), de az intervenció kockázatos. A premodern világ fenyegetéseinek kezelése összefonódik a sikertelenség (*mission creep*) lehetőségével. A fejlett Nyugatnak egyfajta „rehabilitációs központként” (*halfway house*) kellene funkcionálnia, segíteni a válság sújtotta ország/térség lakosságát, javítani a helyzetet és visszaállítani az állami működést. Az ilyen intervenciók nem látványosak, az eredmények szerények, sok kockázattal járnak. Cooper szerint a premodern világban nem működik a clausewitz-i stratégia, a cél nem lehet a „győzelem”, a műveletek állandó politikai irányítást és támogatást igényelnek. Cooper a mai posztmodern államoknak a nacionalizmus helyett az integrációt javasolja. Ugyanakkor a premodern világ is veszélyeztetheti a posztmodern államot (államokat), mert egy sikertelen beavatkozás gyengíti a kormányt, a veszteségeket egy idő után a társadalom nem fogadja el. Posztmodern kudarc esetén jön a *coup de grâce*, a kegyelemdőfés, mert a konfliktus rendezésébe „belépnek” a modern államok a hagyományos megoldásokkal (hatalomszerzés, egyeduralomra törés, hatalmi egyensúly felborítása stb.), amelyek extrém formában szintén veszélyt jelenthetnek a posztmodern térség számára.

A cooperi új világregndfelfogást és biztonsági jellemzőket ausztrál szakértők fordították le a hadművészet nyelvére (EVANS et al., 2004). A posztmodern háború a korlátozott háborúról, a béketeremtő műveletekről és a humanitárius katonai intervenciókról vallott nyugati nézeteket tükrözi. A modern háború az államok közötti hagyományos hadviselést, a polgárháborút, az egyoldalú állami erőszakot jelenti. A premodern háború az állami szint alatti és az államokon átnyúló hadviselési formák egyvelege, a hagyományos és irreguláris hadviselés ötvözete, amelyet a nemzeti vagy társadalmi csoportok az identitásért, etnikai célokért, az extrémizmus és a partikularizmus hagyományos politikája alapján vívnak. Fontos megjegyezni, hogy az egyes háborútípusok közül egy sem képvisel tisztán elkülöníthető hadviselési formát, hanem inkább *átfedik egymást, kölcsönösen hatnak egymásra*. Különösen a modern és posztmodern háborúk, illetve a modern és premodern háborúk keveredése figyelhető meg napjaink intervenciók beavatkozásaiban, a terroristaellenes tevékenységekben és a humanitárius műveletekben, amelyek gyakran összekapcsolódnak az aszimmetrikus és etnopolitikai hadviselés világával. E komplex kölcsönhatások lényegét ragadja meg például az amerikai haditengerészet *háromblokkos háború (three block war)* doktrínája, amely szerint a csapatok egy konkrét műveleti térségben egy időben vehetnek részt konvencionális harcselekményekben, békeműveletben és humanitárius segélynyújtásban. De idesorolhatjuk az orosz *nem lineáris (hibrid) hadviselés* formáit is, amikor a fegyveres erőknek különféle feladatai és az állam más hatalmi ágazataival való együttműködési

kötelezettségei vannak. Napjaink 36 háborújából és jelentős katonai konfliktusából – számításaim szerint – *négy számítható modern háborúnak (11%), 13 összecsapás posztmodern jellegű (36%), 19 pedig a premodern kategóriába (53%) tartozik.*

Annak ellenére, hogy a háború modern, posztmodern és premodern formái összefonódnak egymással, mindegyik hadviselési formának megvannak a *megkülönböztető jellemvonásai*. A *posztmodern háborúk* nem kockáztatják a nemzeti biztonságot, ritkán veszélyeztetik a nemzeti fennmaradást, a korlátozott háborús politikai célokat különösebb állami kockázatvállalások nélkül érik el. A posztmodern háborút fejlett fegyveres erők vívják, de a hadviselés – mint például a Szerbia elleni légi háborúban – már megfontolt veszteségkorlátozáson és óvatos kimenő (*exit*) stratégián alapul. A posztmodern háború modelljének az 1999-es NATO légi háborút lehet tekinteni a Milosevics-rezsim ellen, amely egy kalibrált háború volt, ahol a high-tech szövetségi erők álltak szemben a modern szerb fegyveres erőkkel, elsősorban a szerb légvédelemmel.

A *modern háború* a hadtörténelemből ismert klasszikus formában zajlik, amelyet a rivális országok fegyveres erőinek szárazföldi, légi és tengeri összecsapása jellemez. A hadviselés e modelljének fejlődéstörténete – retrospektív módon – i. e. 1285-től nyomon követhető a történelemben, amikor is az egyiptomiak Kádesnél a – történelmileg első alkalommal regisztrált – harci szekérrel és gyalogsággal vívott csatában legyőzték a hettitákat (HAHN, 1963). Nyugati felfogásban a modern háborút magas technológiai színvonalú, hagyományos haderők vívják. Ez a felfogás összekapcsolódik a 20. század nagy világégéseivel, a koreai és vietnami háborúval, valamint az öbölháborúkkal. A fejlődő országok közötti államközi háborúk hasonló módon zajlanak, csak a harcoló felek műveleti és haditechnikai szintje térhet el.

A háborús konfliktusok fejlődése során a posztmodern háború létrehozta saját antitézisét, amelyet *premodern háborúnak* hívunk. Ezen hadviselési forma inkább a polgárháború típusú, szociális jellegű és célú konfliktusokat foglalja magában, s idetartoznak az etnikai, vallási, civil csoportok harca, a terroristák, szakadárok, felkelők, lázadók harctevékenysége, a nemzetközi intervenciók, stabilizációs műveletek is. A premodern hadviselés katonai eszköztára vegyes képet mutat: egyrészt a modern fegyverek alkalmazása, másrészt egyfajta „vér és vas” harcmód (lásd a tömeges civil áldozatokat követelő terrorista támadásokat vagy az ISIS elrettentő videós kivégzéseit) jellemzi, ami idegen a nyugati civilizációtól. Bár a premodern háború viselői is alkalmaznak modern technológiát, korszerű médiát, hatékony szervezési megoldásokat, gondolkodásukat és viselkedésüket az antimodern szemlélet, a szélsőséges vallásosság, a hagyományos törzsi mentalitás és a régi értékrend elemeinek keveredése jellemzi. *Ez a hadviselési forma egyesíti a hagyományos vagy félkatonai tevékenységeket a nem hagyományos és aszimmetrikus harceljárásai módszerekkel.* Sajátossága továbbá, hogy a céljai érdekében előtérbe helyezi a kulturális, vallási azonosságot hirdető politikát, kihasználja az etnopolitikai és vallási konfliktusok előnyeit. A premodern világban a haderőket általában a nem állami szereplőkből toborozzák, ma már nemcsak nemzeti és térségi szinten, hanem – mint azt az ISIS esetében látjuk – regionális és globális méretekben is. A premodern háborúk sok tekintetben egyfajta *kulturális lázadást* is jelentenek a nyugati liberális filozófia ellen, a tudatos elutasítását mindazon univerzális értékeknek, amelyeket az amerikai és európai társadalmak képviselnek. Ezt az érvrendszert láttuk az ISIS részéről a párizsi terrortámadások után. A premodern háborúk magukban foglalják a nem állami és államokon átnyúló civil konfliktusokat, etnikai tisztogatásokat, vallási

háborúkat, amelyek az *Afganisztántól a Közel-Keleten át Afrikáig tartó káoszszónában történnek*. Mindezek eredményeképpen a nyugati hadügyben megjelent a felkelők (lázádok) elleni hadműveleti elmélet (*Counter-insurgency theory*), amely nélkülözhetetlen részévé vált a nyugati haderők felkészítési és fejlesztési rendszerének.

Az új típusú háborúk és katonai konfliktusok már a média teljes nyilvánossága mellett zajlanak. A katonai technológia elmúlt másfél évtizedes fejlődésének talán legfontosabb jellemzője *a tér és az idő oly mértékű összesűrűsödése*, amelynek következtében a távoli akciók helyi hatásokat fejtenek ki, és fordítva. Az interdependencia világában formálódó nemzetközi rendszer egy olyan összekapcsolódott világrendet alkot, amelyben a regionális és helyi katonai fejlemények potenciálisan akár globális hatású jelenséggé is válhatnak. A szakértők hamar rájöttek, hogy a világ bármely részén kialakuló zűrzavar, konfliktus bárhová gyorsan közvetíthető a mindent átható globális kommunikációs médiával (CNN-effektus). A média fontosságát már nemcsak a nyugati nagyhatalmak, a feltörekvő államok (*Russia Today, Al Jazeera*), hanem a terrorista szervezetek is megtanulták (ISIS).

Az információs technológia fejlődésének fontos következménye *a katonai földrajz szerepének megváltozása*, amely persze nem jelenti a geográfia katonai alkalmazásának végét. A műveleti tervezés, a logisztika és a térképészeti elemzés szempontjából a földrajz továbbra is meghatározó szerepet játszik a hadművészetben, mint ahogyan a geopolitika, geostratégia is fontos marad az állami vezetés művészetében. Mindezzel együtt a stratégiai földrajz – mint elsődleges racionalitás a nemzetvédelemben és a nemzeti biztonsági magatartás meghatározásában – súlya csökkent. A globalizáció a biztonságot *a területiségtől elmozdítja a szoros összekapcsolódás irányába*, és az államok egyre kevésbé engedhetik meg maguknak, hogy csak a saját „hátsó udvarukban” zajló eseményekre figyeljenek. Bár még ma is számos példa van a lokális háborúkra és konfliktusokra (Ukrajna egy klasszikus példa), a térségi, regionális és globális összefüggések megjelentek a *belbiztonsági feladatokban* is. Különösen jól érzékelhető ez napjainkban a terrorizmus elleni harc és a tömeges bevándorlás kapcsán. Az információs technológia tovább lazítja a területi határokat, a kibertér teljes mértékben globális lett. A lineáris hadviselés régi formáinak *új, nem lineáris konfliktusformákkal való kiegészítésének szükségességét* a szakértők keleten és nyugaton egyaránt elismerik. *Ma már a nemzeti biztonságot nem lehet egyedül a határok fogalmával definiálni*. Mivel a társadalmak közötti kapcsolatoknak politikai, gazdasági, infrastruktúrális, média- és pszichológiai dimenziói léteznek, az ellenük irányuló támadások már nem csak a terület elfoglalásával vagy megtartásával jellemezhetők. Hasonló következtetésekre jutottak kínai katonai szakértők is. *Qiao Liang és Wang Xiangsui*, a kínai vezérkari akadémia tanárai szerint *beléptünk a korlátlan hadviselés korába*, amelyben „nincs különbség aközött, hogy mi a harctér és mi nem. A természeti területek (földi, tengeri, légi, kozmikus) mind hadműveleti dimenzióvá váltak, de a társadalmi terek (katonai, politikai, gazdasági, kulturális és pszichológiai) is műveleti területek lettek. A két nagy teret összekapcsoló kibertér szintén hadműveleti térré vált, amelyért az ellenfelek nem sajnálnak semmilyen erőfeszítést. *A hadviselés lehet katonai, kvázikatonai vagy nem katonai, alkalmazhat erőszakot, vagy lehet erőszakmentes*. A hadviselés lehet összecsapás a professzionális katonai erők között, vagy a hivatásos erők és az átlagemberek és szakemberek alkotta új erők között. Ez a vízvonal a korlátlan hadviselés és a tradicionális között, ez a kiindulópont a hadviselés új típusai között” (QIAO–WANG, 1999).

Új háborús elméletek

A háborúk sokszínű világa, széles spektruma, közös és eltérő jellemzői tükröződnek a biztonságelmélet és a hadművészet fejlődésében. A bipoláris világ végét követően új teóriák jelentek meg a háborúról, különböző szerzők más-más oldalát, jellemző jegyét ragadták meg a szaporodó és tartalmában változó katonai konfliktusoknak. A szakirodalmi mainstreamhez tartozó szerzők és munkák rövid bemutatása a háborúkkal kapcsolatos elméleti fejlődés koncepcionális ívét kívánja felrajzolni.

A hidegháborús gondolkodással való szakítást 1991-ben *John Mueller* amerikai politológus kezdte meg, aki kidolgozta a *nagy háborúk elavulásának* elméletét (MUELLER, 1991). A kétpólusú világ történéseinek elemzése alapján úgy gondolta, hogy a fejlett demokráciákban a háború ugyanúgy idejétmúlt lett, mint a rabszolgaság és a párbajozás. Ez a felfogás – miszerint a demokráciák demokráciákkal nem háborúznak – később a liberalizmus egyik fontos biztonságpolitikai tézisévé vált. Később – az I. öbölháború tapasztalatai alapján – az izraeli történész, *Martin van Creveld* már arról írt, hogy a *Carl von Clausewitz* által a 19. század elején jellemzett államok közötti háborúk kora lezárult. Értékelése szerint a clausewitzi háborús elmélet az új korszakban már nem érvényes, a nyugati klasszikus hadviselés teóriája korszerűtlenné vált. *A háború transzformációja* című könyvében arról értekezett, hogy a kisméretű katonai konfliktusok véget vetnek a konvencionális háborúnak, a hadviselés új modellje, *az alacsony intenzitású konfliktusok* új mintázata alakul ki. Az új háborúkat gerillahadseregek, terroristák, vallási szekuláris erők és különféle bandák vívják, amelyek a legkülönbélebb politikai céljaikat a primitív és a legmodernebb fegyverek együttes alkalmazásával kívánják elérni (VAN CREVELD, 1991).

1993-ban az amerikai futurista, *Alvin Toffler* a magas technológiájú információs hadviselés koncepciójával gazdagította a szakirodalmat. A könyv központi metaforája a változás egymásnak ütköző hullámainak képe, amely azt mutatja be, hogyan torlódnak egymásra az egymást felváltó korszakok, gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális minőségek alakzatai (TOFFLER, 2004). Az ún. „*harmadik hullám*” elmélet elindította az új hadügyi forradalomról (*Revolution in Military Affairs, RMA*) szóló, máig is tartó vitát. Toffler és az információs hadviselés teoretikusai az I. öbölháborút high-tech alapon vívott posztmodern háborúnak tekintették (HAIG-VÁRHEGYI, 2005). Véleményük szerint a háborúban alkalmazott új eszközök és módszerek (precíziós csapások, domináló hadszíntérismeret, lopakodó eszközök és technológiák, GPS-rendszer, szupersebességű fegyverek) sokáig fogják formálni a jövő konfliktusait. Az RMA típusú ideák ma is meghatározóak a hosszú távú katonai tervezésben, különösen a fejlett haditechnikai kutatással, fejlesztéssel és innovációval bíró országokban. A jövő hadviselését meghatározó fejlesztések élén az Egyesült Államok áll (SZENES, 2015).

A technológiai felfogással ellentétben a kilencvenes évek közepétől több amerikai szakíró olyan háborús jövőképet rajzolt meg, amelyben a hadviselő országok társadalmi szervezeti formája messze fontosabb volt, mint az alkalmazott technológiai színvonal. *Robert Kaplan* amerikai újságíró és biztonságpolitikai elemző például a jövő háborúját *a működésképtelen államok (failed states)* hobbesi világának *közelségi anarchiájaként* írja le. A nyugat-afrikai államok elemzése alapján azt a következtetést vont le, hogy az új világ a nemzetállamok erózióját hozza, a fejlődő államok a betegségek, a túlnépesedés, a bűnözés, az erőforrások elapadása, a vízhiány, valamint a környezeti szennyeződés miatt

a múltba csúsznak vissza. Ezt a kaotikus jövőképet tovább rontják a civilizációk közötti összecsapások, a gyarmati örökségek, az általános biztonsághiány (KAPLAN, 1994). *Philip Cerny* amerikai professzor szerint a jövő konfliktusait a háborús lordok és az erőszakos dezintegrációk „új középkori” megjelenése eredményezi. A globalizációs kihívások, az új biztonsági dilemma az állami funkciók gyengüléséhez vezet, egyre több kvázikormány lesz, sérül a kulturális identitás, a szociális, gazdasági és politikai tereket újra kell konfigurálni. Ezzel talán el lehet kerülni a káoszt, de az eredmény egyre inkább a középkor „tartós rendtelenségéhez” vezet (CERNY, 1998). *Samuel Huntington* híres könyvében *a civilizációk összecsapását* jósolta meg, amely a különböző kultúrák közötti erőegyensúly módosulása és az új, civilizációkon alapuló világrend következtében alakul ki. Potenciális fegyveres összecsapások elsősorban az iszlám határai mentén várhatók, főképpen a regionális domináns államok között, illetve a törésvonal-konfliktusok mentén (Palesztina, Ukrajna, Etiópia). Ezeknél a konfrontációknál nagyobb a vallás és a kulturális identitás szerepe, mint a hagyományos háborúknál, elhúzódó, kiszámíthatatlan és véres harctevékenységek jellemzik (HUNTINGTON, 1998). *Ralph Peters* amerikai katonai szakértő felfogása szerint a modern háborúban „új harcoló osztály” (*new warrior class*) formálódik, és az új viszálkodók (hadurak, terroristák, lázadók, nemzetközi bűnözők, a konfliktusok haszonélvezői, latorhaderők) nem tisztelik a hadviselés történelmileg kialakult szabályait. Az új ellenség a városokban és az információs dzsungelben egyaránt harcol, az Allahért és a bosszúért kiáltanak, gyűlölettel, kegyetlenül és halálig küzdenek. Az új hadviselés nem lesz más, mint a média által kísért nyugati haderők összeütközése különböző hadikultúrákkal és paramilitáris erőkkel Mogadishutól Grozniig. A népszerű bestselleríró következtetése pesszimista, véleménye szerint az amerikai haderő nem tud megfelelően felkészülni a 21. század hadviselési változásaira (PETERS, 1999).

A kilencvenes évek végén és az ezredfordulón egyre több cikk és írás jelent meg *a jövő, a 21. század háborús konfliktusairól*. A háború keresett dolog lett az elméletek „szakácskönyvében”, legyen szó konkrét háborús leírásokról vagy értékelő-elemző tanulmányokról, könyvekről. Kezdték előtérbe kerülni az *aszimmetrikus hadviselésről* és a *modern háborús körülményekről* írott munkák. *Madeleine Albright* amerikai külügyminiszter már 1998-ban figyelmeztetett a terrorizmus veszélyére, a háború jellegének megváltozására, amelyet a jövőben már haramiaállamok (*rogue states*) és nem állami szereplők (*non-state entities*) vívnak a tömegpusztító eszközök lehetséges alkalmazásának fenyegetésében. *Mahmud Garejev tábornok*, az Orosz Hadtudományi Akadémia elnöke szerint a 21. század háborúja „*többvariációssá*” válik, a fegyveres erőknek ki kell fejleszteniük többfunkciós viszonyukat a modern konfliktusokhoz és helyi háborúkhoz. A haderők átalakítását a nemzetközi környezet változásai és a hadügyi forradalom követelményei szerint kell végezni (GAREEV, 1998). 1999-ben *Mary Kaldor* angol professzor már az új háborúkról értekezett, amelyek a politika elsődlegességén és az új világrendet kihívó erőszak privatizációján alapulnak. Az új fegyveres összecsapások különböznek a régi konvencionális hadviseléstől, mert ezeket már állami és nem állami szereplők és hálózatok vívják, nem ideológiai, hanem identitásháborúk, a konfliktusban elsősorban politikai, mintsem fizikai célokat akarnak elérni a félelem és a terror segítségével, a finanszírozásuk sokszor „ragadozó módszerekkel” történik, így érdekelték a politikai erőszak folytatásában. Kaldor 15 év után is fenntartja álláspontját, és hangsúlyozza, hogy az új háborúk leírására születtek ugyan új fogalmak („háború az emberek között”, „harmadik típusú háború”, „hibrid háború”, „privatizált

háborúk”, „posztmodern háborúk”), de tartalmilag ezek is mind hasonló érvrendszert használnak. A modern háborúkat nehéz leírni a béke és a háború, a politikai vagy a bűnügyi erőszak kategóriáival (KALDOR, 2013).

Az ezredforduló után, az Egyesült Államok ellen elkövetett 2001. szeptember 11-i támadások következtében a *terrorizmus került a katonai biztonság középpontjába*. Herfried Münkler német politológus professzor – Kaldorhoz hasonlóan – egyértelműen háborúnak, és nem bűncselekménynek értékelte a támadásokat. A terrorizmus elleni harc a háború teljesen új formája, alacsony intenzitású fegyveres harc egy olyan ellenség ellen, amelynek nincs teste, a háború az életformájává vált, lesből támad és a civil lakosságot használja védőpajzsként. A terrorizmus stratégiája a nyugati szimbólumok és a törékeny lelkiállapotban lévő nyugati társadalmak ellen irányul, sikerét erőszakkal, félelemkeltéssel és rettegésben tartással igyekszik elérni. Ez egy olyan kísérlet, amely fittyet hány a nemzetközi jogra, felrúgja a hadviselési szabályokat és szokásokat, titkosan, alattomosan és kegyetlenül működik. Ily módon a terrorizmus az erőszak, a kreativitás és a racionalitás kombinációjának új formáját hozta létre, amely új alakot kölcsönöz a háborúnak. Münkler szerint a háború „visszabarbárosítása” ellen nemzetközi összefogással, új típusú, „tűszúrászerű” katonai akciókkal, a terrorizmus logisztikai rendszerének pusztításával kell küzdeni. A terrorista szervezeteknek ugyanúgy szüksége van territoriális visszavonulási bázisokra, mint a „kúszónövényeknek a meggyökeresedési helyeikre”, ezért a források kiszárítása, elapasztása nélkül kevés esély van a sikerre (MÜNKLER, 2001).

A terrorizmus elleni globális háború, az Egyesült Államok afganisztáni és iraki háborúja előtérbe állította a nem hagyományos és aszimmetrikus hadviselés elméleti és gyakorlati kérdéseinek tanulmányozását, hatásának felmérését a jövő háborúira. Az angolszász katonai elméletben egyre többen ismerték fel, hogy a megsokszorozódott fenyegetések világában a *hagyományos és nem hagyományos konfliktusok* egyre inkább keverednek, a hadviselést meghatározó nemzetközi jogi és erkölcsi korlátok elhomályosulnak. *Huba Wass de Czege* és *Richard Hart Sinnreich* amerikai katonai szakértők szerint a hagyományos és nem hagyományos hadviselési formák *folyamatosan összeolvadnak*. Bármilyen nagy katonai konfliktus a jövőben nagy valószínűséggel magán viseli e műveletek közös, összefonódott jellemzőit. Hasonlóképpen kezd elillanni a front és a háterszág, a hadszíntér és a stratégiai műveletek közötti demarkációs vonal, mivel a háború szereplői egyre inkább függetlenné válnak a kommunikációs eszközök és az úrrendszerek alkalmazása révén. A világban bekövetkezett változások miatt különösen nagy jelentőségre tesznek szert az általános rendeltetésű erők, a stratégiai távolságra végrehajtandó hadművelési manőverek, a többdimenziós műveletek és az adaptív erőfölény (WASS DE CZEGE–SINNREICH, 2002).

A *többdimenziós műveletekről* szóló hadművészeti irányzatok egyre inkább hivatkoznak az európai katonai gondolkodók által „kifejlesztett” *háborús ellensúly (counter-war theory)* vagy az *erőszak feletti uralom (mastery of violence)* hadművelési stratégiára. Franciaországban például a háborús ellensúly elmélete a valóságnak arra az oldalára támaszkodik, amely szerint a *háború a 21. században a jelenségek bonyolult keverékévé vált*. A francia katonai elmélet abban hisz, hogy napjaink katonai konfliktusaiban már egyre nehezebb „kezelni” a háborút, mint a rivális fegyveres erők összecsapását. A hagyományos és nem hagyományos hadviselési formák, módszerek és megoldások elhatárolásának nehézsége magával hozta a politikai és katonai felelősség közötti *hatásköri vonal elmosódását*. Napjainkban a katonáknak egyre inkább olyan feltételek között kell intervenció

műveleteket folytatniuk, amelyek nincsenek összhangban sem a klasszikus hadviseléssel, sem a hagyományos béketámogató műveletekkel. Ezért az *erőszak tudatos és fegyelmezett kontrollálásának* elvén alapuló háborús ellensúly elméletét olyan különleges, politikailag is rendkívül bonyolult körülmények között lehet alkalmazni, amikor hiányzik a szervezett állami működés, nem funkcionál a jog és a rend intézményrendszere, de be kell tartani a nemzetközi jog és a hadijog szabályait. *Loup Francart* és *Jean-Jacques Patry* francia katonai szakértők szerint „napjainkban a katonai műveletek teljesen integrálódtak a politikai, diplomáciai, gazdasági és kulturális tevékenységekkel. *A stratégia többé nem egyszerűen katonai-védelmi kérdés.* Napjaink problémája a múlthoz képest sokkal inkább az, *hogyan lehet a katonai műveleteket az adott politikai keretek között megtervezni?*” (FRANCART–PATRY, 2000).

Wesley K. Clark, a NATO volt európai főparancsnoka a *Korszerű háború megvívása* című könyvében hasonló véleményen van, arról ír, hogy modern körülmények között a politika nemcsak a stratégiát határozza meg, hanem *teljesen áthatja a hadművészet valamennyi szintjét*, a hadászatot, a hadművelési művészetet és a harcászatot is. A múltban a politika alapvetően stratégiai eszköz volt, amelynek segítségével az állami vezetés irányította a haderőt és a katonai eszközök alkalmazását. A 21. században azonban a politika oly mértékben beleszól katonai szakkérdésekbe, hogy Clark szerint ma már azon is kellene gondolkodni, hogy ilyen körülmények között mi is valójában a háború politikai szintje (CLARK, 2001). Ha az amerikai tábornoknak e kérdésben igaza lenne, akkor a civil-katonai kapcsolatokat (CIMIC) a jövőben teljesen új alapokra kellene helyezni.

A kutatások, diskurzusok, eredmények sokoldalú feldolgozása végül is megalkotta a *negyedik generációs hadviselés (Fourth Generation Warfare, 4GW)* elméletét,⁵ amely másfél évtized alatt általánosan elismert, uralkodó koncepció lett. A teória megalkotói *William S. Lind* és *Thomas X. Hammes* amerikai katonai szakértők voltak, akik számos tanulmányban fejtették ki véleményüket. A koncepcióváltás kezdeményezője, a történész Lind munkatársaival már 1989-ben felrajzolta a negyedik generációs hadviselés elméleti keretét (LIND et al., 1989). Vitaindító írásukban meggyőzően érveltek amellett, hogy a hetven éve uralkodó harmadik generációs hadviselést a hidegháború utáni történések át fogják alakítani. A kutatócsoport megállapításai szerint a 4GW már nem a nyugati tradíciókon fog alapulni, hanem az iszlám vagy ázsiai típusú harctevékenység lesz a központi eleme. A negyedik generációs fejlődés hajtóerejét az információs technológia és az ideológia (vallás) fogja képezni, amely egyesíteni fogja a tradicionális hadviselési fajtákat a terrorizmussal. Az új hadviselés transznacionális bázison (ideológia, vallás) fog folyni, közvetlen támadást jelent majd az ellenség kultúrájára, a fizikai hadműveletek rendkívül bonyolult pszichológiai hadviselési formákkal

⁵ A katonai stratégiában és hadművészetben alkalmazott *generációs* kifejezés azt a módot ragadja meg, amellyel leírhatók az adott hadviselési időszak jellemzői, dinamikája és fejlődési iránya. A hadtudomány a hadviselés fejlődését különböző történelmi időszakokhoz, fázisokhoz kötötte. A korszerű háborúk *első generációjában* (1648–1865) a tömeghadseregek váltak uralkodóvá, amelyek fejlődése a napóleoni háborúkban érte el *csúcspontját*. A *második generációt* a tüzerő határozta meg, és az I. világháborúban tetőzött. A *harmadik generációt* (1918–1991) a gépesített hadviselés jellemezte, amely az ötvenes évektől kombinálódott az atomfegyverek lehetséges alkalmazásával. A *negyedik generáció* (1991–) a hadviselés olyan formáit hozta létre, amelyek a hidegháború óta *bekövetkezett politikai, gazdasági és társadalmi átalakulások eredményei.* Amíg a generációs szakaszolásban a nyugati szakirodalom viszonylag egységes (bár már több cikkben felbukkant az ötödik generáció megfogalmazásának igénye), az orosz hadtudomány már *hatodik generációs* hadviselésről beszél, amely 2014-gyel vette kezdetét.

fognak párosulni, amelyekbe bekapcsolódik a média. Hammes az iraki és afganisztáni háborúk tapasztalatai alapján a negyedik generációs hadviselés alatt fegyveres felkeléseket ért, amelyekkel nehéz a modern hadseregeknek harmadik generációs hadviseléssel megbirkózniuk. Az ellenállók mindent megtesznek azért, hogy meggyőzzék az ellenség vezetését, hogy stratégiai céljaik elérhetetlenek vagy túlságosan költségesek a kapott eredményekhez képest. Politikai céljaik elérésére felhasználják a nemzetközi rendszer kapcsolati „réseit”, a különböző nemzetállamok konfliktusait, az államok alatti és feletti hálózatokat. A harctevékenységekkel különböző üzeneteket küldenek különböző célközönségeknek. Taktikai eszköztárakat tekintve minden rendelkezésre álló fegyvert, információs technológiát és új harceljárást (pl. öngyilkos merénylők, improvizált robbanóeszközök, vegyi és fertőző anyagok) bevetnek. Mivel nem csatákat akarnak megnyerni, hanem a háborút, a negyedik generációs hadviselés időtartama jóval hosszabb a korábbi háborúkénál, hadjáratokénál (HAMMES, 2005).

A jövő háborúival és a hadviselés jellegével kapcsolatos viták megjelentek a *magyar katonai folyóiratokban* is, amelyek összefüggésben voltak a Magyar Honvédség iraki és afganisztáni szerepvállalásával. Itt már nemcsak arról volt szó, hogy fel kellett dolgozni a legismertebb nyugati elméleteket, hanem adaptálni is kellett azokat a magyar haderő jobb felkészítéséhez (DEÁK, 2005; 2013; HAJMA, 2005; SZENES, 2005; KŐSZEGVÁRI, 2009; TAKÁCS, 2016). Az aszimmetrikus hadviselésről pedig egy önálló szakkönyv született, amelyben a kutatók nemcsak a negyedik generációs hadviselés elméletét és eljárásait dolgozzák fel, hanem különböző esettanulmányokkal (Budapest 1956; Pandzsáb 1980–1994; Groznij 1995; Náblusz [Palesztina] 2002; Falludzsa 2004; Bászra 2003–2007; Tal Afar [Irak] 2006) mutatják be a felkelések sokszínűségét (RESPERGER et al., 2013).

Oroszország Ukrajna elleni agressziója után jelent meg a *hibrid háború koncepciója*, amely nagy vitákat váltott ki a politikában és a szakirodalomban, de mióta a NATO elfogadta a fogalmat, használata egyre elterjedtebb. A hibrid háború fogalmának megalkotása *William J. Nemeth* amerikai katonai szakértő nevéhez fűződik, aki a csecsen háborúk elemzése után jutott erre a fogalmi következtetésre (NEMETH, 2002). A hibrid háború igazi teoretikusa a washingtoni Nemzetvédelmi Egyetem kutatója, *Frank G. Hoffman*, aki egy monográfiában adott koncepcionális leírást a hibrid háborúkról (HOFFMAN, 2007). Az amerikai katonai szakértő szerint a 21. századi hibrid háborúban a reguláris (állami) és irreguláris (nem állami) erők alkalmazása és harceljárásai összemosódnak, kombinálódnak a műveleti területen élő lakosság elleni terrorista akciókkal és bűncselekményekkel. Fontos jellemzője ennek az összetett hadviselésnek, hogy valamennyi tevékenységet koordinálják, hogy a legnagyobb fizikai és pszichológiai hatást ériék el a kítűzött politikai célok érdekében. Hoffman 2007-ben közreadott elméletét sokan vitatták, igazából nem is fogadták el, katonai doktrínákra, szabályzatokra nem „fordították le”. A 2014-es orosz agresszió Ukrajna ellen azonban más megvilágításba helyezte a koncepciót, amelyhez hozzájárult Valerij Geraszimov hadseregtábornok írása is a nem lineáris hadviselésről (GERASZIMOV, 2013). Az orosz vezérkari főnök cikkére csak az ukrán katonai konfliktus után csodálkozott rá a világ, amikor kiderült, hogy a Krím elcsatolása, a kelet-ukrajnai szakadárrok támogatása, a moszkvai nagypolitika a tábornok által leírt forgatókönyv szerint zajlott le (BERZINS, 2014). Az oroszok az arab tavasz eseményei alapján úgy értékelik, hogy még egy jól prosperáló államban is hónapok, de akár napok alatt is olyan fegyveres konfliktus alakulhat ki, amely destabilizálhatja vagy polgárháborúba sodorhatja az országot, humanitárius katasztrófát okozhat. A hoffmani

felfogást kiterjesztették az ország és a társadalom minden dimenziójára, a politikára, gazdaságra, kereskedelemre, kommunikációra, kibertérre, humán kapcsolatokra, a katonai erők alkalmazására. A politikai és stratégiai célok elérését szolgáló nem civil hatalmi elemek szerepe megnőtt, amelyek hatékonysága sokszor felülmúlja a fegyverek erejét. A lakosság tiltakozási potenciáljával összhangban vetik be a civil és katonai eszközöket, amelyeket fedetten alkalmazott információs és különleges műveletek támogatnak. A katonai erők nyílt alkalmazására csak egy meghatározott fázisban, elsősorban a siker beteljesítése érdekében kerül sor, akkor is inkább békefenntartó, válságrendező vagy humanitárius támogatást nyújtó erőként. A hibrid háború lényege – ahogy Geraszimov írta –, hogy mindenütt folyik a háború. A hibrid háborús elméletekről már Magyarországon is kitűnő írások olvashatók (RÁCZ, 2014; KAJÁRI, 2015). Sok szakértő vitatja az „ukrán eset” általánosságát, bár a MENA-térségben több polgárháború is (Szíria, Líbia, Mali) hibrid jelleget öltött.

Az új háborús teóriák áttekintését, mintegy ellenpontozva a leírtakat, *Colin Gray* brit–amerikai stratégia – a jövő hadviseléséről írt – könyvével zárjuk. Nagy ívű történelmi elemzésben mutatja be, hogy a háború természete mindig is konstans volt, *csak a jellege* változott az időtől, a technológiától, a harcoló ellenfelektől vagy a harc motívumaitól függően. A szerző nem bízik az előre megjósolható jövőben, inkább a történelem tanításában hisz, amikor azt állítja, hogy *a múltunk a jövőnk* (GRAY, 2005).

A szakirodalmi áttekintésből láthatjuk, a 21. század háborúiban megnövekszik az együttműködés a politika, a haderő és a civil erőkomponensek között. Nem biztos, hogy a jövőben a haderők alkalmazásának mindenkor az ellenség megsemmisítése vagy felmorzsolása lesz a célja, sokkal inkább az ellenállás hatásalapú legyőzése vagy a konfliktus befagyasztása az erőszakkal arányos erő alkalmazásával. *A haderőket a jövőben sokkal inkább vívótörként, mint pallosként használják.* A katonai erő sebészi módon történő alkalmazásának követelménye olyan jövőbeni katonai gondolkodást és tevékenységet igényel, amely politikailag kifinomult, szakmailag helyes és rugalmas, jogilag korrekt, valamint erkölcsileg példás.

Az aszimmetrikus hadviselés és a hibrid háború

A jövő háborúinak katonai kihívásaiból *sokszínű hadviselési forgatókönyv* konstruálható meg. Valószínűsíthető lehet, hogy a korszerű háború ugyanolyan „kaméleon” (Clausewitz) marad, mint a múltban, mindig alkalmazkodik a stratégiai körülményekhez, és államok közötti, állami szint alatti és államhatárokon átnyúló hadviselési módokban vagy ezek kombinációjában jelenik meg. Talán hiba lenne azt mondani, hogy a jövőben az államok közötti háború teljesen kizárható. A világ egyes területein (mint az uniós Európában, Amerikában, Ausztráliában) ez valószínűleg nagy biztonsággal megtehető. Más kontinenseken azonban (Ázsiában, a Közel-Keleten, Afrikában) az államok közötti hagyományos háború megmarad valóságos lehetőségnek. Ezzel együtt elmondható, hogy a fegyveres konfliktusok összenövő módozatai *új hadviselési korszakot* hoznak, amelyben a régi és új háborús szereplők szövetségre léphetnek vagy konfrontálódhatnak egymással. Az új háborús érában a hagyományos és a nem hagyományos, a szimmetrikus és az aszimmetrikus műveletek egyszerre, egy időben lehetnek jelen, térben és időben összefonódhatnak egy

hibrid háborúvá. A hibrid összecsapásban más lesz a szerepe a haderőnek, mint a hagyományos hadviselésben, a katonai képességeket a háború „mesterterve” alapján kell alkalmazni a civil hatalmi eszközökkel együtt. A katonai konfliktusokra továbbra is jellemzőek lesznek a reguláris és irreguláris erők, amelyek azonban a különböző hadszíntereken és szervezeti formákban koordináltan tevékenykednek, sőt bizonyos esetekben az irreguláris erők kiemelt jelentőségre tesznek szert. Az összetett (*compound*) hadviselésben kulcsszerepe lesz a különböző állami támogatóknak, szponzoroknak, az irreguláris és aszimmetrikus hadviselés logisztikai biztosítását végző „haramiamegoldásoknak”.

A jövő (ötödik) hadviselési generációja már *hálózatos összhaderőnemi* jellegű lesz. Az információs technológia fejlődése óriási változásokat hozott a kommunikációs és vezetési rendszerekben, megteremtette a precíziós fegyvereket, a lopakodó technológiát, és „összenyomta” a harctevékenységek idő- és térbeli paramétereit. A technológiai fejlődés a szélesség, a mélység és a magasság tekintetében létrehozta a *nem lineáris harcmezőt*. Már a *harctérkonceptió* megjelenése is lényeges változást hozott a kilencvenes években a nyugati háborús harceljárásokban, hiszen a lineáris harcászaton alapuló tömegkonceptiót lecserélte az *egyidejű, ötdimenziós* (szárazföldi, tengeri, légi, kozmikus, információs), *sokszor kontaktus nélküli, koncentrált csapások* ideájára. A hatásalapú hadviselés ideája különösen hatékony, ha valamennyi csapást egy időben, az összes dimenzióban egyszerre mérik. A kevésbé fejlett erők továbbra is a negyedik generációs hadviselési megoldásokat fogják alkalmazni.

Az *egyidejű csapások* lehetőségét a számítógépes-műholdas információs rendszer biztosítja, amelynek segítségével a csapásmérő csoportosítások *egyre pontosabb képet* kapnak a hadművelati szituációról. A fejlett haderőkben és szövetségi (koalíciós) szinten már *teljes hálózati* kapcsolat lesz a szenzorok, a döntéshozók és a tüzet kiváltó eszközök között, mert a felderítő-figyelő eszközök elektronikus kapcsolatban lesznek a csapásmérő erőkkel. A többdimenziós csapásmérési lehetőségek miatt a szárazföldön várhatóan *kisebb erőket* telepítenek a mai eljárásokhoz viszonyítva. Egy katonának a jelenleginél sokkal nagyobb hatása lesz az eseményekre, mert jobb lesz a fegyverek pontossága, felderítőképessége, az összeköttetési rendszer. Ezért is hívja a nyugati szaknyelv az individuális harcost „stratégiai tizedesnek” (KRULAK, 1999). A nagyobb hatás elérését az is biztosítja – mint ahogyan ezt láttuk Afganisztánban és Irakban –, hogy a szárazföldi erők egyfajta harci szenzorként is működnek a légi erő számára, s elősegítik a pontosabb csapásmérést.

A felderítés és a csapásmérés dominanciája lehetővé teszi a modern haderők részére, hogy az összhaderőnemi műveleteket úgy tervezzék meg, mint *nagy kiterjedésű meglepések (ambush)* sorozatát. Az új technológia biztosítja a nagy pontosságú csapások és a gyors manőverek széles körű alkalmazását a teljes művelési térségben. Mivel az ellenséget jól azonosítani lehet műszeres felderítéssel és lopakodó technológiával, a közvetlen harcérrintkezés helyett pontos, jól elhelyezett csapásokkal, *ambush* technikával valósulhat meg az ellenség pusztítása, a saját erők hatékony pozicionálása. A nagy pontosságú fegyverek azonban csak a nagy távolságú, nagy mélységű levegő-föld hadművészetben alkalmazhatók eredményesen. Kis harcászati mélységekben, a közelharcban továbbra is a gyalogságé és a különleges erőké marad a főszerep az ellenség közvetlen megsemmisítésében. A városi harcban valószínűleg megmarad a páncélozott erők és a tüzérség hangsúlyos szerepe, mivel másképpen nem lehet hatékony tűztámogatást nyújtani az előretörő gyalogságnak. Az afganisztáni, iraki és szíriai tapasztalatok azt mutatják, hogy csak nagy pontosságú fegyverekkel nem

lehet megsemmisíteni a makacsul védekező ellenséget, mert bár ezek nagyon jók a pontcélok ellen, kevésbé hatékonyak a területek elleni támadásoknál. Nehéz, magashegységi terepszonyok között még a hagyományos csapásmérő eszközök sem alkalmazhatók maximális hatékonysággal. Változatlanul jelentős szerepe van a gyalogsági, páncélos, tüzérségi és repülőerőkből összeállított összhaderőnemi harccsoportok alkalmazásának, mert a légi erő önmagában nem elegendő a háború megnyeréséhez. A közelmúlt háborúinak tapasztalatai is megerősítik a hadművészet régi törvényszerűségét, miszerint a legfejlettebb hadviselés sem nélkülözheti a harcoló szárazföldi fegyvernemek korszerű alkalmazását.

Az új fenyegetések hatása a haderők felkészítésére

A jövő háborúival foglalkozó gazdag és nem ellentmondásmentes szakirodalom elemzéséből számos következtetés levonható. El kell fogadnunk, hogy a 21. század háborús konfliktusaiban a régi, az új és a hibrid hadviselési formák széles skálájával találkozunk. A hidegháború alatt a nyugati világ az „egydimenziós” szovjet fenyegetettséggel nézett szembe, amely többé-kevésbé kiszámítható volt. Az új évszázadban ilyen kiszámítható körülmények nincsenek, fel kell készülni az ismeretlenre, a bizonytalanra, az eddig nem látott fenyegetésekre. Ezért a biztonságelméletnek és a hadtudományi kutatásoknak több figyelmet kell fordítaniuk a konfliktusok teljes spektrumának tanulmányozására, az államok közötti, az állami szint alatti és az államhatárokon átnyúló, új hadviselési formák vizsgálatára, a közöttük lévő átjárások, átfedések, összekapcsolódások feltárására. A feltáró munkát a multinacionális katonai műveletek és a hibrid hadviselés bonyolult körülmények közötti megvívásának tanulmányozásával kell folytatni. A katonai technikai megoldásoknál az arányosság, a kényszerítés, a lebeszélés és a biztosítás újszerű feladatait kombinálni kell a hagyományos harctéri műveletek „konzervatív” feladataival. Különösen fel kell készülni a szimmetrikus, az aszimmetrikus és a hibrid fenyegetések egyidejű, komplex kezelésére. A teljes spektrumú konfliktuskezelés a nyugati világban nem teljesen új, hiszen már régóta használják a hagyományos (nagy intenzitású) és a nem hagyományos (alacsony intenzitású) konfliktusok elméleti kategóriáját. A hibrid hadviseléssel a Nyugat az ukrán válság és a déli fenyegetések kapcsán találkozott először, de a felkészülés már megkezdődött. Biztosnak tűnik, hogy nem lesz könnyű az alkalmazkodás, hiszen az új, hibrid fenyegetések és katonai konfliktusképek többdimenziós és aszimmetrikus jellege, összefonódó tulajdonságai, soktényezős szereplői más típusú biztonság- és védelempolitikát igényelnek, mint a korábbi, kiszámíthatóbb háborús formák kezelése.

A 21. században a komplex biztonsági problémák kezelése már nem lehetséges nemzeti méretekben, egy forgatókönyves stratégiákkal, merev szerkezetű haderőkkel. A hagyományos fenyegetési koncepciókat és a védelmet ki kell egészíteni a megelőző csapás, az elhárítás (prevenció) és az expedíciós hadviselés új katonai doktrínáival. Emellett a haderőnek fel kell készülnie a belső biztonsági feladatok ellátására, a rendőri erők támogatására, a határvédelmi feladatok ellátására. Olyan fegyveres erőkkel kell rendelkezni, amelyek a külső és belső konfliktusok teljes spektrumának kihívásaival megbirkózó, széles skálájú képességekkel rendelkeznek. A felkészültségnek ki kell terjednie a preventív telepítésre, a megelőző csapásra, a védelmi feladatokra, a terrorizmus elleni műveletekre, a katonai rendőri és katasztrófavédelmi feladatokra, a hagyományos békefenntartásra, békeépítésre

vagy ezek kombinációjára. Csak a sokoldalú felkészítés biztosítja az erők helytállását a magas és alacsony intenzitású műveletek vegyített formáiban (*high-low mix*), bármilyen ellenség ellen, bármilyen körülmények között és bármilyen feladat során. A hadtörténelmi tapasztalatok szerint a magasan felkészített katonával lehet egyszerűbb feladatot végrehajtani (*train down*), de az alacsony intenzitású műveletekre kiképzett állománnyal komoly harci feladatot (*train up*) sohasem. Sőt, minden hazai és külföldi tevékenység olyan harci készenléti, harcbiztosítási és harci kiszolgálási képességfajtákat igényel, amelyek csak a hagyományos hadviselésre felkészített katonai szervezetekből állíthatók ki.

A *fegyveres konfliktusmódok összeolvadása nemcsak a negyedik generációs hadviselést hozta magával, hanem megkezdte egy új hadviselési korszakra való felkészítést.* A jövő háborúiban a hagyományos fegyveres összecsapási módok, erők és eszközök mellett megjelennek a hibrid szervezeti formációk, a specializált, különleges műveleti egységek, a terroristaellenes erők, a magánhadseregek, a nemzetközi szervezetek és a civil szereplők. A terrortámadások átalakulhatnak klasszikus gerilla-hadviseléssé, majd később eszkalálódhatnak hagyományos háborús konfliktussá. A folyamatos és sporadikus fegyveres konfliktusok „elkenődnek” térben és időben, a szimmetrikus, aszimmetrikus és hibrid harctevékenységi formák jelen lesznek valamennyi (szárazföldi, légi, tengeri, űr- és kiber-) harci dimenzióban. Mindebből következik, hogy a fegyveres erőknek *multifunkciónak* kell lenniük annak érdekében, hogy rendelkezzenek a fenyegetések elhárításának és a háborúk megvívásának különböző módjaihoz való adaptálódás képességével a teljes konfliktusspektrum mentén. E követelmények elérését szolgálja az Európai Unió új, globális kül- és biztonságpolitikai stratégiája, a NATO varsói csúcstalálkozójának (2016. július) adaptációs intézkedései, a nemzeti honvédelmi koncepciók megújítása. A hibrid fenyegetésekre való felkészülés magával hozta a hidegháború után már elfelejtett ellenálló képesség (reziliencia) helyreállítását és megerősítését, amelyet nemcsak a fegyveres erőknél és testületeknél, hanem állami, társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szinten egyaránt meg kell teremteni.

A jövő követelményeinek teljesítéséhez hálózati szervezésű, újgenerációs fegyverekkel rendelkező összhaderőnemi erők kellenek, amelyeket a többdimenziós, multinacionális, expedíciós és védelmi típusú műveletekben egyaránt lehet alkalmazni. Az erő kivetítés (*power-projection*) és a mobilitás képessége azért fontos, mert csak így lehet megszerezni az uralmat egyes műveleti térségekben, ellensúlyozni az ott uralkodó *high-law* fenyegetettséget, megfelelni a különböző konfliktusok széles skálájának. A korszerű műveletekben részt vevő katonai erők szervezeti nagysága folyamatosan csökken, előtérbe kerültek a hadosztály- és dandárszintű (vagy azokkal azonos erejű haderőnemi) szervezeti struktúrák, illetve a különböző erejű, feladatorientált, *alkalmi harccsoport* (*Task Force*) típusú csapatcsoportosítások és formációk. A jövő haderőstruktúráinak egyre inkább *moduláris típusúvá* kell válniuk, hogy képesek legyenek rövid idő alatt a feladatnak megfelelő, gyorsreagáló erőcsoportosításokat létrehozni. A modern haderőfejlesztés célja a *katonai képességek széles tárházának* kialakítása, amelyből mindig azon képesség *hívható elő*, amelyet a helyzet és a feladat megkövetel. A hazai védelmi feladatokban és az expedíciós hadviselésben egyaránt az egyik legnehezebb feladat az *alkalmazási sokoldalúság és a szervezeti stabilitás* összehangolása. A modern haderőnek – egyedül, szövetségben vagy ad hoc koalícióban – képesnek kell lennie összhaderőnemi, többdimenziós feladatok végrehajtására, ahol a műveleti környezet a levegő-föld, tenger-föld hadműveleti manőverektől a totális, hagyományos szárazföldi hadviselésig terjed. A klasszikus hadviselési

feladatok mellett pedig megjelenik az ország, a szövetség belbiztonsági feladataiban való részvétel, a katonai rendőri (*constabulary*), speciális katasztrófavédelmi és humanitáriusi segélynyújtás feladataira való alkalmasság igénye. Az *alkalmazási rugalmasság* megnövekedett követelménye a jövőben felerősíti (gyakoribbá teszi) a szervezeti változások igényét, a technikai modernizáció fontosságát, a felkészítés, kiképzés és oktatás módosítását, a sokoldalú feltételrendszer megteremtését. A haderőépítés moduláris építőköveként egyre inkább a kisebb harci formációk (mint például az összhaderőnemi dandárok, hibrid ezredek stb.) létrehozása szolgál, amelyeknek együtt kell tevékenykedni rendőri erővel, civil hatóságokkal, társadalmi szervezetekkel és nemzetközi intézményekkel.

Következtetések

A világ a korai 21. században egy olyan korszakba lépett, amelyben állandóan változik a katonai biztonság szerepe, a klasszikus államok közötti háború kiegészült a nem állami szereplők határok nélküli fenyegetéseivel, konfliktusaival, harcmódjaival. Az állami szint alatti és az államhatárokon átnyúló „hadviselők” éppen úgy tudják használni korunk új technikai vívmányait, mint a hadviselés „hagyományos” szereplői. A nem állami szereplők (terroristák) kivédhetetlen csapásokat mérhetnek bármely országra, társadalomra.

A 2014. évi ukrán válságot követően ismét előtérbe kerültek a kollektív védelmi és elrettentési feladatok, újból felmerült egy másik állam katonai intervenciójának veszélye. A transzatlanti térség államainak ma már a hibrid fenyegetésekre kell felkészülniük, s ez nemcsak az esetleges külső katonai támadások elhárítását foglalja magában, hanem a sokoldalú veszélyek kezelését (a tömegpusztító fegyverek proliferációjának megakadályozását, a kibervédelmet, a tömeges migráció kezelését, a kalózkodás elleni harcot, az energiabiztonsági feladatokat stb.), az országok és szövetségek ellenálló képességének növelését is. A nemzeti biztonság egyre inkább az országok intézményrendszereinek *belső védelmétől* függ. A hagyományos ellenség általi fenyegetettség elemzésre épülő háború nemzetállami modelljét ki kell egészíteni a nem állami fenyegetésekkel szembeni *sebezhetőség csökkentésének* stratégiai módszereivel. A jövő háborúi nem annyira az államok ambícióiból, sokkal inkább gyengeségeiből fakadóan fognak keletkezni.

A jövő katonai kihívásainak kezelése érdekében a modern államoknak *jól felszerelt, nagy mozgékonyágú, sokoldalú haderőkre* van szüksége. Olyan hadseregekre, amelyek egyrészt képesek többdimenziós, multinacionális, magas és alacsony intenzitású műveletekben is eredményesen részt venni, otthon és külföldön egyaránt, másrészt alkalmasak az erőszak feletti uralomra a konfliktusok teljes spektrumában. Ezeket a képességeket minden államnak önállóan kell megteremtenie, de szövetségi tagság esetén a szövetség, koalíció részeként kell fejleszteni. Ez nem egyes nagyhatalmak másolását, követését, a szolgai *bandwagoning* politikát jelenti, hanem a nemzetközi biztonsági szervezetek (ENSZ, EU, NATO, EBESZ) katonai *know-how*-jának felhasználását, szövetségi koncepcióinak (mint például a *Smart Defence* vagy a *Pooling & Sharing*) racionális alkalmazását. A katonai erő *egyre nagyobb mértékben* összefonódik a politikával, és olyan eszközzé válik, amely formálja, fenntartja, bünteti, továbbhárítja, óvja és befolyásolja a konfliktusok stratégiai környezetét. Ezért nagyon fontos, hogy a katonai erőt belefoglalják egy szélesebb (átfogó) biztonsági stratégiába, amely a nemzeti és közösségi érdekek, értékek védelmét egyaránt

szolgálja. Ennek hatékony megvalósulásához magas szintű nemzetközi hírszerzési és diplomáciai együttműködésre, határozott és céltudatos nemzeti és nemzetközi biztonság- és védelempolitikára van szükség.

A biztonságelméleteknek és a hadművészetnek szintetizálnia kell azt az óriási mennyiségű szakirodalmat, amely a katonai biztonsággal, a hibrid fenyegetésekkel, a jövő háborúival, konfliktusaival, hadviselésével foglalkozik. A következtetéseket össze kell vetni az újabb és újabb, hagyományos és nem hagyományos, valamint hibrid konfliktusok változó világával, s előremutató javaslatokat kell kidolgozni. Csak azok a megközelítések hozhatnak eredményt, amelyek nemcsak a katonai konfliktusok növekvő komplexitását igyekeznek bemutatni, de a jelenségek holisztikus és többdimenziós jellegének, szociológiai és technológiai dinamizmusának megragadására is törekszenek. Koncepcionális fejlődés csak olyan kutatásból származhat, amely vizsgálja a háború kapcsolatát a társadalommal és a világgal, értékeli a konfliktusok konvergenciáját, figyel a haderők ellenőrzésének követelményére a globális médiaközvetítések világában, és a többcélú haderők esetében szem előtt tartja a konfliktus teljes spektrumán történő alkalmazásuk fejlesztési kérdéseit. A katonai biztonsági témakörök tanulmányozásának fontos célja, hogy a nemzetközi kutatások eredményeit ne csak a szakmai gondolkodásba és oktatásba emeljük be, hanem használjuk fel azokat a honvédelem előtt álló feladatok megoldására, a Magyar Honvédség alkalmazásának és fejlesztésének elméleti támogatására. Ebben a munkában a *hazai civil tudományos diszciplínának is megvannak a feladatai, csak a multidiszciplináris (civil és katonai) kutatások segítenek megérteni az új háborúk összetett problémáit*. Fogadjuk el Thuküdidész tanítását: a tudósokat és a katonákat elválasztó társadalom gondolkodását a gyávák, harcát az ostobák fogják meghatározni.

Felhasznált irodalom

- A Human Security Doctrine for Europe. The Barcelona Report of the Study Group in Europe's Security Capabilities.* 15 Sept. 2004. Forrás: http://eprints.lse.ac.uk/40209/1/A_human_security_doctrine_for_Europe%28author%29.pdf (2006. 07. 10.)
- ARREQUÍN-TOFT, Ivan (2001): How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict. *International Security*, Vol. 26. No.1. 93–128.
- BERZINS, Janis (2014): *Russian new generation warfare: Implications for Europe*. Forrás: www.europeanleadershipnetwork.org/russian-new-generation-warfare-implications-for-europe_2006.html (2015. 10. 12.)
- BUZAN, Barry – WAEVER, Ole – DE WILDE, Jaap (1998): *Security. A New Framework For Analysis*. Lynne Rienner Publishers, Boulder–London.
- CSP (2016a) Forrás: www.systemicpeace.org/CTfigures/CTfig03.htm (2016. 07. 10.)
- CSP (2016b) Forrás: www.systemicpeace.org/warlist/warlist.htm (2016. 07. 10.)
- CSP (2016c) Forrás: www.systemicpeace.org/CTfigures/CTfig22.htm (2017. 05. 04.)
- CERNY, Philip (1998): Neomedievalism, civil war and the security dilemma: Globalization as durable disorder. *Civil Wars*, Vol. 1. No. 1. 36–64.
- CLARK, Wesley K. (2001): *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo and the Future of the Conflict*. Public Affairs, New York.
- CLAUSEWITZ, Carl von (2013): *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, Budapest.

- COLLINS, Alan (ed.) (2010): *Contemporary Security Studies*. Oxford University Press, Oxford–New York.
- COOPER, Robert (2000): *The Post-modern State and the world order*. Demos. Forrás: www.demos.co.uk/files/postmodernstate.pdf (2016. 06. 02.)
- DEÁK János (2005): Napjaink és a jövő háborúja. *Hadtudomány*, 15. évf. 1. sz. 29–49.
- DEÁK János (2013): Háború és hadsereg a 21. században, különös tekintettel a Magyar Honvédség jövőképeére. *Hadtudomány*, 23. évf. 2. elektronikus szám. 41–84.
- EVANS, Michael – PARKIN, Russell – RYAN, Alan (ed.) (2004): *Future Armies, Future Challenges. Land warfare in the information age*. Allen & Unwin, Crows Nest.
- FÁBIÁN Sándor (2013): Alternatív védelmi stratégia „kis” államoknak. *Seregszemle*, 11. évf. 2–3. sz. 131–141.
- FORGÁCS Balázs (2009): *Napjaink hadikultúrái. A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban*. PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest.
- FRANCART, Loup – PATRY, Jean-Jacques (2000): Mastering violence: an option for operational military strategy. *Naval War College Review*, Vol. 53. No. 3. 144–185.
- GAREEV, Makhmut (1998): *If War Comes Tomorrow? The Contours of Future Armed Conflict*. Routledge, London–New York.
- GARTNER, Heinz (2007): *Nemzetközi biztonság. Fogalmak A-tól Z-ig*. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- GAZDAG Ferenc (szerk.) (2011): *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest.
- GERASZIMOV, Valerij (2013): *The Value of Science in Prediction*. Military-Industrial Kurier. Forrás: <https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (2015. 10. 12.)
- GFP (2016): *Countries Ranked by Military Strength (2016). The complete Global Firepower list puts the military powers of the world into full perspective*. Forrás: www.globalfirepower.com/countries-listing.asp (2016. 07. 24.)
- GRAY, Colin S. (2005): *Another Bloody Century. Future Warfare*. Weidenfeld & Nicolson, London.
- HAHN István (szerk.) (1963): *A hadművészet ókori klasszikusai*. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- HAIG Zsolt – VÁRHEGYI István (2005): *Hadviselés az információs hadszíntéren*. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- HAJMA Lajos (2005): A háborúval kapcsolatos elméletek változásai. *Hadtudomány*, 15. évf. 2. sz. 27–36.
- HAMMES, Thomas X. (2005): *Insurgency: Modern Warfare Evolves into a Fourth Generation*. Forrás: www.au.af.mil/au/awc/awcgate/ndu/sf214.pdf (2016. 03. 20.)
- HERZ, John H. (2003): *The Security Dilemma in International Relations: Background and Present Problems*. Forrás: www.academia.edu/3444141/The_Security_Dilemma_in_International_Relations_Background_and_Present_Problems (2016. 06. 10.)
- HOFFMAN, Frank G. (2007): *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Institute for Policy Studies, Arlington.
- How Much Does it Cost to Create a Single Nuclear Weapons?* (2013) Forrás: www.ucsusa.org/publications/ask/2013/nuclear-weapon-cost.html#V8KkcN7r2M8 (2016. 08. 15.)
- HUNTINGTON, Samuel P. (1998): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- James Martin Center for Nonproliferation Studies (2008): *Chemical and Biological Weapons: Possession and Programs, Past and Present*. Forrás: www.nonproliferation.org/wp-content/

- uploads/2016/03/2008-Chemical-and-Biological-Weapons_-_Possession-and-Programs-Past-and-Present.pdf (2016. 08. 15.)
- JERVIS, Robert (2011): Cooperation under the Security Dilemma. *Security Studies. A Reader*, HUGHES, Christopher W. – MENG, Lai Yew, Routledge, London–New York, 137–141.
- KAJÁRI Ferenc (2015): Hibrid háború Ukrajnában? *Honvédségi Szemle*, 143. évf. 5. sz. 36–44.
- KALDOR, Mary (2013): In Defence of New Wars. *Stability: International Journal of Security and Development*, Vol. 2. No. 1. 1–16.
- KAPLAN, Robert D. (1994): *Coming Anarchy*. The Atlantic Monthly. Forrás: www.theatlantic.com/magazine/archive/1994/02/the-coming-anarchy/304670/ (2016. 09. 21.)
- KISSINGER, Henry (2014): *Világrend*. Antal József Tudásközpont, Budapest.
- KŐSZEGVÁRI Tibor (2009): Gerilla-hadviselés a városokban. *Hadtudomány*, 19. évf. 1–2. sz. 63–71.
- KRULAK, Charles C. (1999): *The Strategic Corporal: Leadership in the Three Block War*. Marina Magazin. Forrás: www.au.af.mil/au/awc/awcgate/usmc/strategic_corporal.htm (2016. 01. 31.)
- KUSSBACH Eric (2009): Semlegesség. *A fegyveres összeütközések joga*, ÁDÁNY Tamás Vince – BARTHA Orsolya – TÖRŐ Csaba (szerk.), Zrínyi Kiadó, Budapest, 105–126.
- LIND, William S. – NIGHTENGALE, Keith – SCHMITT, John F. – SUTTON, Joseph W. – WILSON, Gray I. (1989): *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*. Marine Corps Gazette. Forrás: www.dnipogo.org/fcs/4th_gen_war_gazette.htm (2016. 03. 19.)
- MANDELBAUM, Michael (2011): *The Frugal Superpower: America's Global Leadership in a Cash-Strapped Era*. Public Affairs, New York.
- MELANDER, Eric (2015): *Organized Violence in the World 2015*. An assessment by the Uppsala Conflict Date Program, USDP Paper N. 9. Forrás: www.pcr.uu.se/digitalAssets/61/61335_1brochure2.pdf (2016. 08. 15.)
- MUELLER, John (1991): *Is war still becoming obsolete?* American Political Science Association. Forrás: <http://politicalscience.osu.edu/faculty/jmueller/apsa1991.pdf> (2016. 09. 10.)
- MÜNKLER, Herfried (2004): *Háborúban vagyunk? Terroristák, partizánok és a háború új formái*. Forrás: http://epa.oszk.hu/02500/02565/00041/pdf/EPA02565_poltud_szemle_2004_3_059-069.pdf (2016. 03. 20.)
- N. RÓZSA Erzsébet – PÉCZELI Anna (2013): *Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzet-ellenőrzés, le-szerelés és non-prolifерáció*. Osiris Kiadó – Magyar Külügyi Intézet, Budapest.
- NEMETH, William J. (2002): *Future War and Chechnya: a case for hybrid warfare*. The Naval Postgraduate School, Monterey.
- NIC (2004): *Mapping the Global Future. Report of the National Intelligence Council's 2020 Project*. Forrás: www.dni.gov/files/documents/Global%20Trends_Mapping%20the%20Global%20Future%202020%20Project.pdf (2016. 03. 30.)
- Peace Operations 2015/2016*. (é. n.) ZIF Center for International Peace Operations, Berlin. Forrás: www.zif-berlin.org/fileadmin/uploads/analyse/dokumente/veroeffentlichungen/ZIF_World_Map_Peace_Operations.pdf (2016. 08. 18.)
- PETERS, Ralph (1999): *Fighting for the future. Will America Triumph?* Stackpole Books, Mechanicsburg.
- PORKOLÁB Imre (2014): A hadviseléssel kapcsolatos elméletek és elvek változása napjaink tükrében. *Honvédségi Szemle*, 142. évf. 6. sz. 6–14.
- QIAO, Liang – WANG, Xiangsui (1999): *Unrestricted Warfare*. PLA Publishing House, Beijing.
- RÁCZ András (2014): *Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában*. KKI-tanulmányok. Forrás: <http://kki.gov.hu/download/2/80/c0000/R%C3%A1cz%20Andr%C3%A1s%20hibrid%20h%C3%A1bor%C3%BA.pdf> (2014. 11. 30.)

- RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint (2013): *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- SNIDER, Glenn H. (1984): The Security Dilemma in Alliance Politics. *World Politics*, Vol. 36. No. 4. 461–495.
- SZENES Zoltán (2005): Katonai kihívások a 21. század elején. *Hadtudomány*, 15. évf. 4. sz. 19–30.
- SZENES Zoltán (2015): Tudomány és a haderő. *Magyar Tudomány*, 176. évf. 2. sz. 194–201.
- TAKÁCS Attila Géza (2016): A posztmodern háborúk jellemzői. *Honvédségi Szemle*, 3. sz. 20–36.
- TÁLAS Péter (2014): Nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégiai kultúra. *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 2. sz. 3–16.
- TOFFLER, Alvin (2004): *A harmadik hullám*. Typotex Kiadó, Budapest.
- VAN CREVELD, Martin (1991): *The Transformation of War*. The Free Press, New York–London–Toronto–Sydney.
- WALT, Stephen M. (1997): Why alliances endure or collapse? *Survival*, Vol. 39. No. 1. 156–179.
- WASS DE CZEGE, Huba – SINNREICH, Richard Hart (2002): *Conceptual Foundations of a Transformed United States Army*. Forrás: www.ousa.org/sites/default/files/LWP-40-Conceptual-Foundations-of-a-Transformed-US-Army.pdf (2016. 04. 03.)

Internetes hivatkozások

- <http://hu.euronews.com/2016/06/13/kevesebb-az-atomfegyver-de-szo-sincs-leszerelesrol> (2016. 08. 16.)
- <http://hu.euronews.com/2016/01/09/ujabb-keses-tamadas-tortent-izraelben> (2016. 06. 30.)
- <http://ucdp.uu.se/> (2016. 07. 30.)
- <http://fsi.fundforpeace.org/rankings-2015> (2016. 07. 25.)
- https://eeas.europa.eu/topics/military-and-civilian-missions-and-operations/430/military-and-civilian-missions-and-operations_en (2017. 05. 04.)
- <http://library.fundforpeace.org/library/fragilestatesindex-2016.pdf> (2017. 05. 03.)
- www.globalfirepower.com/countries-listing.asp (2017. 05. 03.)
- www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/non-aligned-movement-nam/ (2016. 06. 25.)
- www.state.gov/s/seci/ (2017. 05. 03.)
- www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/non-aligned-movement-nam/ (2016. 07. 28.)
- www.adducation.info/general-knowledge-politics-religion/all-neutral-countries/ (2016. 08. 16.)
- www.un.org/en/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml (2016. 07. 15.)
- www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm (2017. 05. 04.)